

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 1 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського
з міністром закордонних справ ФРН А. Бербок 3

Зустріч Президента України В. Зеленського
з делегацією американських сенаторів 4

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.
Головні підсумки політичних подій 2021 р. в Україні
у висвітленні ЗМІ.....5

Тарасенко Н.
«Дипломатичний марафон» перемовин Заходу та Росії:
позиції сторін, підсумки та оцінки експертів.....14

Аулін О.
Масові протести в Казахстані:
оцінки закордонних експертів і висновки для України 26

Закіров М. Візит Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва в Україну в оцінках експертів	32
---	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	36
COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування	38
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	41
Наукові видання НАН України.....	48
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	52
Здобутки української археології	54
Питання екології та уникнення техногенних катастроф	55
Аерокосмічна і авіаційна галузі	57
Наука і влада	59

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Булахова Г. Сучасні тенденції розвитку інтернет-представництва Бібліотеки Конгресу США	60
--	----

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з міністром закордонних справ ФРН А. Бербок

Президент України В. Зеленський прийняв федерального міністра закордонних справ Німеччини А. Бербок.

На початку зустрічі глава держави наголосив на важливості цього візиту, зокрема, на тлі напруженої ситуації навколо кордонів України.

У цьому зв'язку він висловив подяку уряду Німеччини за підтримку суверенітету й територіальної цілісності нашої держави.

Було предметно обговорено безпекову ситуацію навколо України, перебіг мирного процесу та наголошено, що подальшій ескалації агресії можуть запобігти обмежувальні заходи, серед іншого – превентивні санкції. Відзначивши єдність підходів до процесу мирного врегулювання, зокрема щодо кластерного підходу до виконання Мінських домовленостей, сторони висловили сподівання на вихід невдовзі на організацію чергового саміту в нормандському форматі.

«Без досягнення миру в Україні не може йтися про безпеку Європи», – наголосив В. Зеленський.

Значну увагу під час зустрічі приділили питанням зміцнення енергетичної безпеки України. Президент наголосив, що «Північний потік-2» є геополітичним проектом та зброєю, що спрямована як проти нашої держави, так і проти всієї Європи. Було спільно констатовано, що використання проекту як зброї призведе до вжиття жорстких заходів реагування.

Співрозмовники відзначили спільність підходів України та ФРН до розбудови взаємодії у сфері енергетики, зокрема щодо «зеленої» трансформації та поновних джерел енергії. Було зазначено, що практичній реалізації спільних пріоритетів сприятиме відкриття Німеччиною в Києві офісу для реалізації українсько-німецьких проектів у водневій енергетиці.

Також було наголошено на необхідності спільного здійснення конкретних кроків з метою зміцнення енергетичної безпеки України, серед іншого – гарантування довгострокового транзиту газу територією нашої держави.

Окрему увагу було приділено обговоренню питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Наголошено на важливості закріплення європейської перспективи нашої держави та висловлено сподівання на відповідну підтримку з боку ФРН.

Під час зустрічі сторони також відзначили символічність того факту, що візит А. Бербок в Україну відбувається в день 30-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Німеччиною *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2022. – 17.01).*

Зустріч Президента України В. Зеленського з делегацією американських сенаторів

Президент України В. Зеленський провів зустріч із двопартійною делегацією Конгресу США, до складу якої увійшли сенатори Р. Портман, К. Мерфі, Д. Шахін, Е. Клобучар, Р. Блюменталь і Р. Вікер.

Глава держави подякував Конгресу Сполучених Штатів Америки за солідарність з народом України на тлі нинішніх безпекових викликів. «Для України, для нашого народу дуже важливо, що сьогодні ви з нами. Це свідчить про незмінну двопалатну, двопартійну підтримку нашої держави, а також її суверенітету, територіальної цілісності», – зазначив Президент.

В. Зеленський поінформував сенаторів США про безпекову ситуацію навколо України та кроки, які сприяли б деескалації та запобіганню подальшій агресії РФ.

Глава держави відзначив важливу роль Конгресу в підтримці євроатлантичних прагнень України та поглибленні взаємодії між двома державами. «Ми відчуваємо та отримуємо дієву допомогу у сфері безпеки в такий складний час, час агресії з боку Російської Федерації», – наголосив В. Зеленський.

Під час розмови висловлювалася одностайна позиція щодо того, що газопровід «Північний потік-2» є викликом для енергетичної безпеки України та Європи в цілому.

Президент заявив про необхідність підготовки превентивного пакета санкцій проти РФ для протидії агресії.

Окремо глава держави звернув увагу на те, що Росія продовжує проводити активну кампанію з паспортизації населення на тимчасово окупованих територіях, прагнучи створити привід для ескалації під виглядом «захисту російських громадян».

Також було порушено актуальні питання внутрішньополітичного життя нашої держави.

Американські сенатори висловили одностайну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України, наголосили на повному та беззаперечному праві нашої держави самостійно визначати шляхи забезпечення власної безпеки (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 17.01*).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Головні підсумки політичних подій 2021 р. в Україні у висвітленні ЗМІ

Завершився 2021 р. – і країна в очікуванні позитивних новин для України та для всього світового співтовариства в цілому. Підбиваючи підсумки 2021 р., спостерігачі зазначають, що він був насиченим на різні політичні події. Протягом року Україна була активною на міжнародній арені. Мали місце внутрішні конфлікти в державі. Як інформують ЗМІ, однією з найбільш знакових подій для України став візит В. Зеленського до Сполучених Штатів Америки та зустріч із новообраним Президентом Д. Байденом.

Американський лідер запевнив у незмінності позиції США щодо підтримки суверенітету й територіальної цілісності України перед російською агресією. За результатами зустрічі підписали ряд важливих двосторонніх документів у сферах стратегічного оборонного партнерства, досліджень, розробок і випробувань, спільних космічних проєктів та встановлення лінії захищеного зв'язку (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/23/statija/polityka/politychni-pidsumky-ukrayiny-yaki-naslidky-maly-holovni-podiyi-2021-roku>. 2021. 23.12).

Експерти акцентують увагу на тому, що саме за підсумками зустрічі В. Зеленського та Д. Байдена було підписано оборонну угоду, яка фактично відкриває більше можливостей, ніж отримання статусу основного союзника поза НАТО, про що багато говорили в Україні.

На думку експертів, ця угода дійсно дасть змогу підвищити нашу оборонну здатність, якщо Україна зможе скористатися нею певною мірою.

Як зазначив політолог І. Петренко, В. Зеленському, Д. Кулебі та загалом українським дипломатам і вищому військовому керівництву вдалося налагодити доволі хорошу комунікацію із США. «Надалі ми бачили доволі багато візитів і О. Резнікова в США, і приїзд міністра оборони США Л. Остіна в Україну, візит державного секретаря США Е. Блінкена в Київ (першу європейську столицю, яку він відвідав із повноцінним двостороннім візитом), постійні телефонні розмови тощо», – наголосив І. Петренко.

Також він відзначив, що перед нещодавньою зустріччю Д. Байдена і В. Путіна відбулася телефонна розмова Блінкена з В. Зеленським, а після була розмова Президента США з Президентом України, яка тривала півтори години. На думку експерта, це свідчить про те, що не була просто протокольна розмова, там обговорювали, очевидно, великий пласт проблем. «Тому візит і перезавантажив, і наповнив новим змістом відносини між Україною і США. Тож, я думаю, результати такої міжнародної діяльності є

позитивними і будуть довгограючими. Щонайменше США вже не відкидають можливість долучити до переговорів у нормандському форматі або запустити інший переговорний майданчик щодо Донбасу на трьох – Україна, США та Росія», – підкреслив І. Петренко.

За його словами, Д. Байден нині намагається бути більш жорстким до Росії, щоб не допустити помилки 2014 р. – коли слабка реакція і недемонстрація ціни агресії призвела до того, що маємо сьогодні.

На думку експертів, ще однією важливою подією для України, з точки зору міжнародної діяльності, було проведення саміту Кримської платформи. На установчий саміт платформи 23 серпня зібралися делегації з 43-х країн світу та представники Єврокомісії, Ради Європи, НАТО. Уперше деокупацію Криму обговорювала така кількість світових лідерів.

За словами В. Фесенка, Кримська платформа як постійний міжнародний майданчик стала важливим інструментом у боротьбі за український статус Криму (URL: <https://novyny.live/politics/politicheskie-itogi-kakim-byl-dlia-ukrainy-2021-god-32468.html>. 2021. 31.12).

За інформацією ЗМІ, під час заходу підписали спільну декларацію щодо деокупації Криму, яка передбачає невизнання анексії півострова Російською Федерацією та зобов'язання розглянути додаткові дипломатичні, політичні, обмежувальні санкції щодо Росії в разі подальшої агресії.

На думку експертів, такий саміт – це позитивний крок насамперед тому, що Україна змогла повернути Крим у міжнародний порядок денний, про нього знову почали говорити.

Як зазначив політолог І. Рейтерович, уперше за сім років у нас з'явився сталий інструмент для деокупації півострова та координації із союзниками в цьому питанні. На думку експерта, створення Кримської платформи справді зіграло значну роль у питанні деокупації Криму, але нині її розвиток викликає сумніви. «Це була подія, яка дала можливість подивитися на проблему під іншим кутом, вчергове затвердила світову підтримку України, яка виступає проти окупації Криму», – зазначив політолог (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20211223-krymska-platforma-peregovory-z-bajdenom-ta-sankcziyi-rnbo-politychni-pidsumky-2021>. 2021. 23.12).

Разом з тим, за його словами, після цього ми не побачили жодних конкретних кроків, спрямованих на розвиток Кримської платформи... «Навіть коли після засідання затримали кримських татар за надуманими звинуваченнями, ми не побачили категоричних звернень країн – учасниць Кримської платформи», – заявив І. Рейтерович.

У цілому щодо зовнішньої політики, то, на думку багатьох експертів, цей рік був доволі успішним фактично за всіма напрямками з нашими основними партнерами. Можна згадати і підписання стратегічного партнерства з Великою Британією, і поглиблення відносин з Туреччиною, «Східне партнерство». Також Україна підписує меморандум про підтримку вступу до ЄС, НАТО з нашими країнами-сусідами.

Щоправда, як зазначають експерти, найбільшу проблему щодо питання миру і визначення модальності співіснування з Російською Федерацією поки що не вдається розв'язати. Але в цій ситуації більшою мірою все залежить від РФ.

Щодо політичних подій в Україні, то тут теж дуже складна ситуація. Для вирішення складних питань Президент активно залучав РНБО, яка раніше була своєрідним дорадчим органом і ніколи не використовувалася як інструмент політичної боротьби. Але тепер РНБО почала вводити санкції проти різноманітних компаній і фізосіб в обхід судів.

Перша ж хвиля санкцій проти нардепів Т. Козака і В. Медведчука стала відчутною підмогою для зростання президентського рейтингу та ґрунтом для тверджень експертів про спроби В. Зеленського залучити на свій бік частину патріотичного електорату, який не сприймає П. Порошенка. Щоправда, на думку спостерігачів, реальними успіхами щодо доказу держзради В. Медведчука в суді влада так і не змогла похвалитися, досягнувши лише його домашнього арешту. Утім цього вистачило, щоб серйозно послабити позиції В. Медведчука та його політичної сили (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2021-12-31/politicheskie-itogi-goda-2021-samyie-gromkie-provalyi-i-protivostoyaniya/43721>. 2021. 31.12).

Крім безпосереднього впливу санкцій РНБО на В. Медведчука, вони вплинули й на подальші політичні події й тенденції, зокрема на появу «закону про олігархів», документа, який не лише призвів до конфлікту між Президентом В. Зеленським і найбагатшою людиною України Р. Ахметовим (який вважає себе не олігархом, а інвестором), а й спровокував дві важливі кадрові зміни: перша – відставка міністра внутрішніх справ А. Авакова, друга – відставка Голови Верховної Ради Д. Разумкова, який на кінець року став самостійною політичною фігурою (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-holovni-politychni-pidsumky-roku-2021/31618191.html>. 2021. 30.12).

А. Аваков, коментуючи свою відставку, заявив, що він не хоче «брати участі у деяких речах, з якими не згоден». Під контролем очільника МВС було 300 тис. правоохоронців і значна частина бюджету України – його відставка лише посилила президентську вертикаль В. Зеленського. Про це говорили експерти.

Щоправда, на думку політолога М. Давидюка, саме звільнення А. Авакова стало найбільш значущою кадровою ротацією, на яку дуже довго не наважувалися. «У результаті не отримали всього того, чого боялися (вертикаль не посипалася), але отримали політичного конкурента, який одразу включився в гру і буде великим конкурентом влади. Він може пристати до будь-якої іншої політичної команди, або створити свою, або приєднатися до когось з уже наявних лідерів, наприклад до того ж Разумкова і допомагати йому рухатися до електоральної перемоги», – зазначив експерт.

Він вважає, що навіть попри запит суспільства на звільнення А. Авакова, не можна сказати, що після цього знизився його антирейтинг.

«В Авакова є теж своя певна аудиторія, що теж не виключає його приєднання до якоїсь команди. Тобто він негативний, але не токсичний. Водночас від Авакова нікуди не зникають ті справи, за якими до нього є питання», – наголосив М. Давидюк.

Замість А. Авакова міністерство очолив депутат від «Слуги народу», голова Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності Д. Монастирський, чію кандидатуру запропонував В. Зеленський.

Ще одна гучна відставка відбулася 7 жовтня, коли Верховна Рада ухвалила рішення про відставку Д. Разумкова з посади Голови ВР України. На думку деяких спостерігачів, так завершився тривалий конфлікт Д. Разумкова і В. Зеленського, адже в Офісі Президента «стомилися від Разумкова» та його показової самостійності. Апогеєм конфлікту став «закон про олігархів», який Д. Разумков відправив на експертизу до Венеційської комісії.

Наступного дня після відставки Д. Разумкова спікером ВР обрали тодішнього першого віцеспікера й представника Президента в парламенті Р. Стефанчука, а посада першого віцеспікера дісталася О. Корнієнку, який на той момент очолював партію «Слуга народу» та був заступником голови парламентської фракції політсили Президента.

Як інформують ЗМІ, після відставки Д. Разумкова у «Слuzі народу» неодноразово натякали, що розглядають можливість забрати мандат народного депутата в експікера, проте цей сценарій лишився без реалізації. Перетворившись на рядового депутата, Д. Разумков різко почав опозиційну риторичу та зареєстрував міжфракційне об'єднання «Розумна політика», куди увійшло понад 20 депутатів монобільшості. Таким чином Д. Разумков зробив перший крок до розбудови власної політичної сили, куди теоретично може увійти значна частина депутатів монобільшості. Саме на цьому наголошують експерти-політологи.

Щодо уряду Д. Шмигала, то, як зазначають експерти, попри численні прогнози щодо повної заміни Кабміну, цього так і не сталося. Натомість на початку листопада в уряді Д. Шмигала відбулася велика кадрова ротація: замінили одразу п'ять міністрів: главу Міноборони А. Тарана, главу Мінекології Р. Абрамовського, главу Мінекономіки О. Любченка, міністра з питань стратегічних галузей промисловості О. Урського та очільника Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій О. Резнікова. Щоправда, О. Резнікова звільнили, аби призначити головою Міністерства оборони. На місце О. Резнікова Верховна Рада обрала депутата від «Слуги народу» І. Верещук.

За словами політолога І. Петренка, призначення О. Резнікова було позитивним рішенням, адже він хороший комунікатор, що на сьогодні дуже важливо, зокрема в частині діалогу з нашими західними партнерами. «Я думаю, що він може бути більш гнучким і більш ефективним в частині державного оборонного замовлення. Також важливо, щоб він тримав хороші відносини і зі збройними силами, і з міністерством. Ну, тому що це трошки

різні речі. У Тарана, наприклад, були відповідні конфлікти, що породжує купу проблем», – зазначив політолог.

При цьому сам Д. Шмигаль свою посаду зберіг. Політологи зазначають, що це нова тенденція в українській політиці, коли, замість відставки всього уряду, відбувається його «реконструкція частинами».

Як зазначив політолог О. Голобуцький, Д. Шмигаль виявився зручним Прем'єром, який не «відсвічує». Це перший такий випадок у новітній історії України, що став прямим наслідком існування монобільшості. Від її перспектив і залежатиме стабільність діючої влади. «Остаточо оформився устрій, коли Президент править, а країною керує А. Єрмак, який і вибудовує систему під себе», – зазначив О. Голобуцький (URL: <https://uacrisis.org/uk/sanktsijnyj-batig-ta-zovnishnopolitychna-bezporadnist-vidomi-politology-pidbyly-pidsumky-2021-roku>. 2021. 22.12).

На думку М. Давидюка, кадрова політика цього року не була надто активною, але вона навела «електоральний марафет»: негативних персонажів скинули, нових – поставили. Наскільки це було ефективно, покаже час.

Експерти звертають увагу на ряд негативних явищ в українській політиці. Як інформують ЗМІ, наприкінці року МВС знову перетворилося на центр суспільної уваги. Це сталося після того, як у мережі з'явилося відео, де заступник міністра МВС О. Гогілашвілі лається на поліцейських за те, що ті зупинили його автівку та, мовляв, не впізнали керівництво. Після того як В. Зеленський закликав звільнити О. Гогілашвілі, заступник міністр написав заяву за власним бажанням. Проте невдовзі з'явилися нові подробиці з біографії О. Гогілашвілі, які спричинили хвилю чергового інтересу до нього. По-перше, журналісти з'ясували, що він може мати російське громадянство. По-друге, з'ясувалося, що разом з О. Гогілашвілі в одному приватному будинку проживає керівник Головного управління розвідки (ГУР) Міноборони К. Буданов.

На думку журналістів, зв'язки О. Гогілашвілі та К. Буданова можуть становити загрозу для національної безпеки України.

Ще одна надважлива складова цієї історії полягає в тому, що дружина О. Гогілашвілі М. Левченко є помічницею В. Зеленського. Офіційно: вона працювала у «Кварталі» (нині вже працює офіційно в Офісі Президента) і не мала доступу до державної таємниці. По факту: М. Левченко присутня на важливих зустрічах за участі Президента. Зокрема, за даними журналіста Ю. Бутусова, дружина О. Гогілашвілі буда присутня на нараді в ОП, де обговорювалися деталі спецоперації щодо «вагнерівців».

Експерти зазначають, що історія з О. Гогілашвілі вкотре підняла актуальні для каденції В. Зеленського питання: як, за якими критеріями, за які досягнення призначають людей на найвищі державні посади та хто несе відповідальність за їхні дії? Адже попри те що Д. Монастирський обіцяв провести ґрунтовне розслідування вчинків О. Гогілашвілі, на сьогодні виглядає так, що ексзаступник міністра відбувся «тихою відставкою».

Ще одна подія, яка широко обговорювалася в ЗМІ і викликала невдоволення у владних колах, – справа «вагнерівців». У листопаді 2021 р. журналісти проекту «Bellingcat» опублікували розслідування, у якому на основі свідчень організаторів спецоперації та бійців ПВК «Вагнера» вдалося з'ясувати, що ймовірна планована операція української розвідки із затримання російських найманців була зірвана після того, як Офіс Президента України В. Зеленського вирішив її перенести.

За висновками розслідування, яке тривало рік, українська військова розвідка планувала захопити 33 найманців «Вагнера» 25 липня 2020 р. Однак за кілька днів до того, як літак з «вагнерівцями» на борту мав вилетіти з Білорусі, Президент В. Зеленський досягнув угоди про припинення вогню з Росією. Угода мала набрати чинності 27 липня і, за даними журналістів, спонукала ОП відкласти операцію на п'ять днів. Про це автори повідомляють з посиланням на колишнього начальника Головного управління розвідки В. Бурбу.

Проте, як інформують ЗМІ, на останній пресконференції В. Зеленський повідомив, що відмовив у погодженні спецоперації, тому що розвідка та інші силові відомства мали інформацію про діяльність «вагнерівців», але не мали конкретних планів щодо них. Самого ж В. Бурбу В. Зеленський назвав «авантюристом і аферистом» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-holovni-politychni-pidsumky-roku-2021/31618191.html>. 2021. 30.12).

Ще одне гучне розслідування – Pandora Papers – також викликало багато емоцій серед політиків і експертів. Як інформують ЗМІ, протягом року понад 600 журналістів із 117 країн, зокрема з України, вивчали конфіденційні файли про офшори, пов'язані з нинішніми й колишніми світовими лідерами. У документах Pandora Papers фігурує також Президент В. Зеленський та інші українські політики. За даними журналістів, В. Зеленський і його соратники ймовірно були причетні до переведення 40 млн дол. від структур, пов'язаних з олігархом І. Коломойським.

Повідомлялося, що навесні 2012 р. «кварталівці» зареєстрували понад десять фірм на Британських Віргінських Островах, Белізі, на Кіпрі. Серцем схеми стала фірма «Maltech Multicapital Corp», яка була поділена порівну між фірмами В. Зеленського, братами Сергієм і Борисом Шефірами та сценаристом студії «Квартал 95» А. Яковлевим.

Проте, як зазначає політолог І. Петренко, розслідування Pandora Papers мало мінімальний вплив, адже йшлося про той час, коли В. Зеленський ще не був Президентом і не займав відповідні посади, а офшори самі по собі не є незаконними. «У Зеленського вже сформувалося своє електоральне ядро, на яке такі скандали, як навколо “вагнерівців” або офшорів, впливу особливо не мали. Це зараз більше вже підхопили медіа опонентів, але це грає їм у мінус, адже ця тема вже настільки заїжджена, що не буде мати впливу на суспільство і більше викликати роздратування», – вважає політолог.

На думку політолога М. Давидюка, обидва скандали продемонстрували схожість двох президентів. «Наявність одного і другого у списках власників

офшорів говорить про те, що у них багато спільного. І це не стільки впливає зараз на рейтинги, скільки підводить одну риску під тим, що наші лідери, які управляють країною, дуже схожі один з одним. У якийсь момент це назбирає трохи більше негативу до самого В. Зеленського – якщо він не буде створювати інших медіаприводів, щоб ця історія забулася», – зазначив експерт.

За його словами, якщо яскравих подій, наприклад корупційних справ проти олігархів, не буде, то ця історія В. Зеленському запам'ятається.

Неоднозначне ставлення в суспільстві до «деолігархізації». Як відомо, у вересні 2021 р. Верховна Рада ухвалила «закон про олігархів». Відповідно до закону, олігарх – це особа, яка має значну економічну та політичну вагу в суспільному житті. Олігархами називатимуть осіб, які відповідають щонайменше трьом прописаним у законі критеріям: участь у політичному житті, вплив на ЗМІ, монопольне становище на ринку, наявність активів, вартість яких перевищує 2 млрд 270 млн грн. Опікуватися реєстром олігархів буде РНБО.

За інформацією ЗМІ, «закон про олігархів» став нарижним каменем у стосунках В. Зеленського та найбагатшої людини України Р. Ахметова: антиолігархічна війна переросла в медійну. Дійшло до того, що Офіс Президента та партія «Слуга народу» публічно оголосили бойкот телеканалам Р. Ахметова. Натомість упродовж останніх місяців року на каналах Р. Ахметова дедалі частіше почав з'являтися експікер Д. Разумков, чого не було раніше та що може свідчити про підтримку Д. Разумкова з боку Р. Ахметова.

На думку експертів, апогеєм конфлікту владної команди з Р. Ахметовим стала заява Президента про те, що в Україні нібито готують державний переворот, у який втягують Р. Ахметова. Доказів своїх слів В. Зеленський не навів, а олігарх заявив, що заява В. Зеленського це – «суцільна брехня». Чим завершиться протистояння В. Зеленського та Р. Ахметова – одна з головних політичних інтриг 2022 р.

На думку політолога М. Давидюка, конфлікт між В. Зеленським і Р. Ахметовим – це найбільший конфлікт цього року. Місцями він навіть був більш помітним, ніж концентрація російських військ на українських кордонах. «Цей конфлікт не був настільки кровопролитним, поки що Зеленський та Ахметов обмінюються попереджувальними пострілами і демонструють силу, свої позиції, але точно ще не атакують на повну», – зазначив експерт.

Водночас, на його думку, проблема полягає в тому, що від такого «пристрілочного» конфлікту може постраждати країна – якщо почнуться відключення та енергетична криза. «Є проблема в тому, що країна може повністю піти під відключення. Це призведе до можливої втрати рейтингу В. Зеленського. Але може бути й навпаки. Якщо все обійдеться, то це посилить Зеленського і продемонструє, що він вміє виходити з кризових ситуацій. Умовно, що він навіть під загрозою енергокризи продовжує

боротися з олігархами. Тому вибір зараз саме за ним», – наголосив М. Давидюк.

Проте експерти вважають, що ухвалення закону про олігархів стало важливим моментом для України. Закон забезпечує правові рамки для відокремлення великого бізнесу від політичної боротьби та обмеження деструктивного впливу олігархічних інтересів на економічне життя України. Європейський Союз підтримав боротьбу з олігархами та зменшення впливу великого бізнесу на політику, але в рамках законів, про що напряду сказали і голова Європейської ради Ш. Мішель, і президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/23/stattja/polityka/politychni-pidsumky-ukrayiny-yaki-naslidky-maly-holovni-podiyi-2021-roku>. 2021. 23.12).

На думку політолога В. Фесенка, антиолігархічний закон буде в тренді і у 2022 р., а влада продовжить курс на витіснення олігархів з політики. «Цього року Рада менш активно ухвалювала закони, ніж минулого. Але найбільш резонансним, безумовно, став закон про олігархів. Він залишиться одним із головних трендів у наступному році. Закон запрацює у травні. Варто очікувати серйозних боїв у судах, оскільки оскаржуватимуть і сам закон, і рішення про внесення до Реєстру олігархів. Натомість влада посилюватиме антиолігархічну боротьбу, щоб витіснити олігархів з політики», – зазначив політолог (URL: <https://novyny.live/politics/politicheskie-itogi-kakim-byl-dlia-ukrainy-2021-god-32468.html>. 2021. 31.12).

Щоправда, усі наголошують на дотриманні законності та застерігають, щоб боротьба з «олігархами» не перетворилася на беззаконня й переслідування неугодних для влади людей.

При цьому деякі міжнародні оглядачі сумніваються, що в його нинішньому вигляді закон дасть змогу зробити крок до справжньої деолігархізації України. Вони побоюються, що «правосуддя» чинитиметься тільки проти кількох олігархів. Дехто каже про те, що закон – лише початок концепції, яку неможливо реалізувати без додаткових механізмів (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20211223-krymska-platforma-peregovory-z-bajdenom-ta-sankcziyi-rnbo-politychni-pidsumky-2021>. 2021. 23.12).

Повним провалом у боротьбі з олігархами назвав «антиолігархічний закон» народний депутат із фракції «Голос» Я. Железняк. «Наприймали щось незрозуміле, замість того щоб ухвалювати нормальні зміни в антимонопольне законодавство, корпоративне законодавство тощо», – наголосує народний депутат.

Українські юристи також стурбовані тим, що документ створює не лише привід для звернення в Конституційний Суд, а й у міжнародні суди. «Я вважаю, що Конституційний Суд визнає його (законопроект про олігархів) неконституційним, коли той потрапить на розгляд. Але якщо його до того часу ухвалять і виконуватимуть, то окремі особи матимуть змогу оскаржувати свої звільнення чи притягнення до відповідальності в

Європейському суді з прав людини», – заявив юрист Р. Кравець ще перед голосуванням у першому читанні.

У кінці року загострилася ще одна конфліктна ситуація – чергове звинувачення влади на адресу П. Порошенка. Тепер його вже звинувачують у державній зраді. Як інформують ЗМІ, в останній день роботи парламенту у 2021 р. під стінами Верховної Ради співробітники ДБР спробували вручити П. Порошенку повістку про виклик на допит, однак він проігнорував слідчих, сів в автівку, вилаявся на водія та поїхав у невідомому напрямку. Згодом у «Європейській солідарності» заявили, що П. Порошенко відбув у заплановане «дипломатичне турне» до Туреччини та Польщі. У ДБР 20 грудня повідомили, що правоохоронці направили поштою п'ятому Президентові України П. Порошенку підозру в державній зраді та сприянні діяльності терористичних організацій у справі про постачання вугілля з Донбасу. Фактично справа проти П. Порошенка є «справою-близнюком» щодо В. Медведчука, зазначають експерти. Тим часом адвокати П. Порошенка наполягають, що підозру їхній підзахисний не отримав.

Повідомляється також, що міжнародні партнери України попереджали українську владу, щоб боротьба з олігархами не перетворилася на полювання на П. Порошенка, у якого з Президентом В. Зеленським політична неприязнь.

Тим часом П. Порошенко заперечив свою причетність до державної зради, а свою підозру називає переходом «червоних ліній». Очевидно, що за долею підозри П. Порошенка уважно слідкуватимуть не лише в Україні, а і в усьому світі. Зокрема, США та Євросоюз уже повідомили, що стежитимуть за розвитком подій, і застерegli українську владу від політичних переслідувань опозиції.

Варто відзначити ще деякі важливі події, що відбулися у 2021 р. Зокрема, цьогогоріч продовжилася судова реформа. У середині липня Верховна рада ухвалила законопроект № 5068 про реформу Вищої ради правосуддя (ВРП). Він передбачає перевірку на добросовісність членів ВРП, а також змінює порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Разом з тим, як зазначає М. Давидюк, наразі жоден з антикорупційних органів не запрацював на повну та перебувають у підвішеному стані. «Це викликає велику тривогу в Заході. Тут виникає найбільша проблема з тим, що всі корупціонери почуваються дуже вільно. Крім того, орган, який створювався для управління украденим, наразі з'їдає на своє утримання більше, ніж вони приносять до бюджету. Щодо судової реформи – там особливо нічого не відбулося, тому і не варто чогось очікувати. Більше відбувається бутафорії», – вважає політолог.

За інформацією ЗМІ, з 1 вересня запрацювала податкова амністія. Так, запустилося одноразове декларування доходів фізосіб для легалізації їхніх статків. Однак, на думку експертів, довкола амністії капіталів також незрозуміла історія. Крім того, 12 жовтня Україна та Європейський Союз підписали угоду про «відкрите небо». Вона знімає ринкові обмеження

України та прив'язує її до внутрішнього авіаційного ринку ЄС завдяки впровадженню авіаційних стандартів та правил Євросоюзу.

На думку М. Давидюка, угода про «відкрите небо» – класний «пас» Європейському Союзу, на який ЄС повинен відповісти великим подарунком. Експерт також виділив кілька ключових реформ, які, на його думку, стали справді успішними. Зокрема, це стосується аграрної галузі. З 1 липня в Україні запрацював ринок землі. Громадяни отримали змогу вільно купувати й продавати землю сільськогосподарського призначення. Для запуску ринку депутати ухвалили серію законопроектів, у яких визначаються основні правила для всіх його учасників.

Також позитивною стала реформа цифровізації, а Міністерство цифрової трансформації показало високу ефективність і стало світовим лідером у своїй сфері. В експертному середовищі вважають, що українці як нація «дуже просунені» в сучасних технологіях і можуть робити ривки, на які не здатні в деяких країнах. Тому це наша сильна сторона і нею варто скористатися в майбутньому.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Дипломатичний марафон» перемовин Заходу та Росії: позиції сторін, підсумки та оцінки експертів

Початок нового року позначився значним похваленням у міжнародних відносинах, пов'язаним з необхідністю висловлення позиції США та держав – членів НАТО у відповідь на ультиматум РФ про нерозширення Альянсу та «стратегічну стабільність», який Москва висунула на тлі концентрації своїх військ біля кордонів України. З 10 січня в Женеві, Брюсселі та Відні відбулася серія переговорів про російський ультиматум Заходу, які проходили по трьох дипломатичних каналах: прямі переговори представників США та РФ 10 січня, засідання Ради НАТО – Росія 12 січня та зустріч у форматі Росія – ОБСЄ 13 січня.

Предмет і привід для цих переговорів – публічно запропонований Москвою пакет договорів із США та НАТО про розподіл сфер впливу у Європі, одним із пунктів якого є юридична відмова Альянсу від розширення, включно із заборонаю вступу України до цього блоку. «Проекти договорів», які Москва хоче підписати з Північноатлантичним альянсом та із США були оприлюднені МЗС РФ 17 грудня 2021 р., після вручення цих документів представниці Держдепу США. Один з них – двосторонній США – РФ; другий – багатосторонній, який на вимогу Кремля мають підписати всі члени Альянсу. Причому основні вимоги прописано саме в багатосторонньому проекті, натомість у «штатівському» продубльовано частину з них та прописано пояснення, що Росія все це робить, «намагаючись уникнути будь-якого військового протистояння та збройного конфлікту (між США та РФ) та усвідомлюючи, що пряме військове зіткнення між ними здатне призвести до

застосування ядерної зброї» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/17/7131715>).

Серед вимог Росії, зафіксованих у вказаних документах, привертають увагу насамперед такі:

– Альянс відмовляється вважати Росію противником, переглянувши документи НАТО, де зафіксовано статус РФ як потенційного противника (ст. 3 у проєкті договору між РФ та державами НАТО);

– Альянс має письмово взяти зобов'язання більше не розширюватися. Це стосується не лише України, яка згадана окремо (ст. 6);

– держави НАТО мають припинити вести будь-яку військову діяльність на території України, а Росія такого зобов'язання не бере. Те саме стосується інших держав Східної Європи, Кавказу, Центральної Азії тощо (ст. 7);

– США та Західна Європа мають вивести війська з території східних членів НАТО і матимуть право переміщувати туди військові потужності тільки за згоди РФ (ст. 4).

В обмін на цей набір поступок Росія зобов'язується не вважати НАТО противником. Також пропонується взаємний обмін двома дзеркальними обмеженнями – встановлення смуги безпеки, де не має бути військових навчань (про параметри цієї смуги пропонується домовитися згодом), плюс заборона розгортати наземні ракети малої та середньої дальності в регіонах, де ті можуть поцілити по НАТО з Росії й навпаки.

У перші ж дні після оприлюднення Росією «проєктів договорів» усі ключові західні лідери заявили, що вимоги, озвучені Москвою, є наперед неприйнятними й точно не знайдуть підтримки. Попри це можливість діалогу з РФ не було відкинуто. Зокрема, Генсек НАТО Є. Столтенберг заявив, що такий діалог має «враховувати занепокоєння НАТО щодо дій Росії, базуватиметься на ключових принципах і документах щодо європейської безпеки та відбуватиметься в консультаціях з європейськими партнерами НАТО, такими як Україна». Водночас глава Альянсу вкотре підтвердив підтримку територіальної цілісності та суверенітету України й наголосив, що «відносини НАТО з Україною – це питання лише України та 30 союзників НАТО» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/17/7131716>).

Під час телефонної розмови Президента США Д. Байдена з главою РФ В. Путіним, що відбулася 30 грудня з ініціативи Кремля, американський лідер закликав до деескалації конфлікту між Москвою та Києвом і пообіцяв, що США та їхні союзники «дадуть рішучу відповідь» у випадку подальшого вторгнення російських військ на територію України. Д. Байден підкреслив, що прогресу на майбутніх переговорах з безпеки можна досягти лише в умовах деескалації ситуації, і підтримав проведення двосторонніх консультацій щодо стратегічної стабільності (URL: <https://www.dw.com/uk/baiden-zaklykav-putina-do-deeskalatsii-konfliktu-navkolo-ukrainy/a-60301976>).

Підготовка до переговорів почалася 7 січня з позачергової зустрічі міністрів закордонних справ держав – членів НАТО у відеоформаті. Очільники зовнішньополітичних відомств одностайно заявили, що Альянс залишиться на твердій позиції щодо свого розширення та права України вступити до НАТО. Про це заявив Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг на пресконференції в Брюсселі після завершення зустрічі. За його словами, зустріч НАТО засвідчила консенсус щодо того, що вимоги РФ не можуть бути виконані. «Усі союзники дали чіткий сигнал, що вони не підуть на поступки щодо ключових принципів, одним з яких є право націй самим обирати свій шлях, у тому числі обирати, до якого безпекового союзу доєднуватися», – пояснив він.

Генсек наголосив також, що Росія раніше сама підписувала документи, які виключають такі вимоги з її боку. «Це (право України та інших держав обирати рух до НАТО) також є одним з принципів, під якими підписалася також Росія, у тому числі в Гельсінському заключному акті», – додав Є. Столтенберг.

Попри це Альянс вирішив погодитися на пропозицію про безпековий діалог з РФ і донести їй свою позицію із цього питання. «Немає шляху, щоби Альянс пішов на поступки у своїх базових принципах... Був чіткий сигнал від всіх союзників (про неможливість виконати умови РФ). Але ми маємо долучитися до діалогу з Росією», – пояснив Генсек НАТО ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/01/7/7132317](https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/01/7/7132317)).

Перший раунд консультацій між США та РФ, предметом яких стали російські претензії стосовно європейської безпеки, відбувся 10 січня в Женеві й тривав понад 7 год. Зустріч відбулася на американській території, у будівлі дипмісії США в Женеві. Головним спікером від Вашингтона на переговорах виступила заступниця держсекретаря США В. Шерман, а від Москви – її російський колега, заступник міністра закордонних справ РФ С. Рябков. Президенти США та РФ Д. Байден і В. Путін не брали участі в саміті.

Зустріч між представниками США та Росії в Женеві відбулася за зачиненими дверима. За підсумками переговорів В. Шерман і С. Рябков провели окремі пресконференції.

С. Рябков на брифінгу оцінив переговори Росії та США щодо стратегічної стабільності як складні, але конкретні. При цьому він зазначив, що головні питання й надалі залишаються в підвішеному стані, Москва не побачила у Вашингтона розуміння «імперативності їх вирішення в ключі, що влаштовує нас» ([URL: https://www.dw.com/uk/zustrich-u-zhenevi-rf-kazhe-providsutnii-prohres-shchodo-zaborony-ukrainy-v-nato/a-60382830](https://www.dw.com/uk/zustrich-u-zhenevi-rf-kazhe-providsutnii-prohres-shchodo-zaborony-ukrainy-v-nato/a-60382830)).

«Ми представили американцям детально логіку та змістовну частину наших пропозицій, пояснили чому отримання правових гарантій нерозширення НАТО – це абсолютний імператив. Чому нам в обов'язковому порядку треба отримати гарантії нерозміщення біля російських кордонів відповідних ударних засобів», – заявив С. Рябков. За його словами, саме

НАТО має зробити крок назустріч російським пропозиціям щодо гарантій безпеки, а не навпаки (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59942949>).

Водночас С. Рябков запевнив, що Росія не планує нападати на Україну. «Жодних планів, намірів напасти на Україну в нас немає й бути не може. Усі заходи щодо бойової підготовки військ, сил здійснюються в межах нашої національної території. При чому в цьому випадку немає підстав побоюватися якогось ескалаційного сценарію», – зазначив російський представник на брифінгу після завершення переговорів.

На думку оглядачів, така заява є певним позитивом, досягнутим під американським тиском. Раніше сам С. Рябков, інші офіційні російські спікери і, власне, В. Путін узагалі ухилялися від відповіді на це запитання. Однак Росії вдалося зберегти значний рівень невизначеності з приводу її подальших дій стосовно України (URL: <https://zn.ua/ukr/international/chi-vidvede-putin-vijska-vid-ukrajini-pislja-perehovoriv-zi-ssha.html>).

Як зазначає в цьому контексті завідувач відділу Національного інституту стратегічних досліджень О. Іжак, висловлювання С. Рябкова повторюють мову Основоположного акта НАТО – Росія від 1997 року, що його Москва тепер трактує як порушений. Тоді, у 1997 р., Альянс проголосив відсутність планів і намірів проводити значні розгортання військ на територіях своїх нових членів у Центральній та Східній Європі. Після нападу Росії на Україну у 2014 р. східний фланг НАТО було посилено й значні розгортання військ мали місце. Крім того, комплекс заходів протидії, оголошений Білим домом Кремлю в разі нового нападу Росії на Україну, включає подальші істотні розгортання на східному фланзі НАТО.

З урахуванням цих обставин, російські слова про відсутність планів і намірів нового вторгнення в Україну можуть бути формою тролінгу, припускає експерт. Росія фактично нічого не обіцяє, доки не отримає «гарантій». С. Рябков окреслив їх після консультацій 10 січня з новою наполегливістю. За його словами, Росії стосовно України та Грузії «необхідні залізобетонні, юридично значущі гарантії, не обіцянки, а саме гарантії – зі словами “повинні”, “зобов’язані” ніколи не ставати членами НАТО». На переконання Кремля, це становитиме серйозну загрозу національній безпеці Росії, тому доля майбутніх контактів частково залежатиме від прогресу у вказаному питанні. Заступник міністра закордонних справ РФ закликав Сполучені Штати Америки бути «відповідальними» у відносинах з Росією, попередивши, що ризики зростання конфронтації «не можна недооцінювати».

Натомість очільниця американської делегації, заступниця держсекретаря США В. Шерман після переговорів заявила журналістам, що її країна ніколи не поставить під сумнів принцип «відкритих дверей» у НАТО. Водночас вона висловила зацікавлення подальшими дискусіями з Росією про ракетні системи у Європі, обмеження масштабів військових навчань на континенті та більшої прозорості в діях військових обох країн. Під час брифінгу після завершення переговорів у Женеві В. Шерман

зазначила, що США у своїх контактах з Росією не мають намірів ухвалювати рішення щодо долі України без участі України, Європи без Європи та НАТО без НАТО.

У свою чергу С. Рябков заявив, що терміни продовження контактів із США щодо питань безпеки та можливих форматів діалогу буде визначено за підсумками консультацій з НАТО 12 січня і в рамках ОБСЄ 13 січня. Водночас він заявив, що Москва не відмовиться від принципів нерозширення НАТО, нерозміщення ударних ракетних комплексів «на небезпечній для Росії дистанції» та наполягатиме на необхідності припинення «військового освоєння» нових членів НАТО. «Ні Україна, ні Грузія не мають стати членами Північноатлантичного альянсу», – наголосив С. Рябков на брифінгу за підсумками переговорів із США (URL: <https://www.dw.com/uk/bez-finalu-v-zhenevi-yak-v-ukraini-vidreahuvaty-na-perehovory-ssha-i-rf/a-60383583>).

Отже, як і очікувалося ще до зустрічі в Женеві, прориву на ній не сталося. За результатами консультацій 10 січня сторони залишилися на таких позиціях:

– Росія підтвердила невизначеність щодо можливості нового військового нападу на Україну, доки не одержить гарантій її невступу в НАТО та обмеження військового потенціалу. Цю вимогу Росія назвала ключовою й узалежнила від неї можливість обговорення будь-яких інших питань. Водночас Росія висловила готовність вести переговори щодо деяких практичних заходів безпеки, які стосуються обмеження ударних ракетних систем у Європі, проведення навчань і розгортання військ;

– США окреслили перед Росією дві перспективи: одна – дипломатичне вирішення суперечностей, друга – кардинальне підвищення ціни подальших агресивних дій. Згідно з коментарями американської сторони, переговорний прогрес там, де він можливий, буде результативним, якщо тільки Росія застосує заходи військової деескалації навколо України. Якщо ж Росія розпочне новий етап війни з Україною, вона опиниться у фінансовій ізоляції та воюватиме з країною, що отримає масовану військову допомогу союзників (URL: <https://zn.ua/ukr/international/chi-vidvede-putin-vijska-vid-ukrajini-pislja-perehovoriv-zi-ssha.html>).

Коментуючи підсумки женевських переговорів, український військовий експерт О. Жданов зазначив, що у відповідь на свої проєкти угод з нової архітектури безпеки у Європі Росія фактично отримала від Заходу такий самий жорсткий ультиматум. «Подібного протистояння між Росією і США не було від завершення “холодної війни”. Путін не може зробити крок назад і піти на поступки, бо для нього це означатиме політичну смерть. Ситуація зайшла в глухий кут, і оточення Путіна може здійснити спробу усунення його від влади в найкращих традиціях Російської імперії», – припустив експерт.

Він вважає готовність США скоротити кількість військових навчань поблизу кордонів Росії та відмовитися від розміщення своїх ракет в Україні «дуже сумнівною поступкою», на яку Росія навряд чи погодиться. «Москва

розуміє, що вона слабша за Захід – і поводить себе більш агресивно. Тоді як Захід – як більш сильна сторона – провадить політику стримування й намагається домовитися», – вважає О. Жданов. Але позиції сторін, на його думку, і далі діаметрально протилежні.

Проведені в Женеві російські «червоні лінії» виглядають нереалістичними. Натомість американські теми для подальших дискусій можуть бути корисними для обох сторін. Так оцінив женевські переговори аналітик Національного інституту стратегічних досліджень М. Белесков. «Ракети малої та середньої дальності і так ніхто не планував розміщувати в Україні, а наближення кордонів НАТО до Росії лише зміцнило б безпеку самої Росії. США можуть піти на поступки Москві із цих питань, але тільки за умови дзеркальних дій з боку Кремля», – зазначив експерт.

Натомість політолог В. Небоженко прогнозує після Женеві зниження напруження публічного протистояння між Москвою і Вашингтоном упродовж 2022 р. Він відзначив «дуже низький» рівень представництва на переговорах і той факт, що вони відбувалися не в женевських приміщеннях для міжнародних форумів, а в Посольстві США. «Складається враження, що сторони вже заздалегідь про щось неопублічно домовилися. Російська сторона вже пішла на поступки, бо С. Рябков спростовував, що грудневі вимоги Москви є ультиматумом, і виконати їх упродовж чотирьох тижнів також вже ніхто з росіян не наполягає, кудись поділася й умова розглянути цей “неультиматум” неодмінно цілісним пакетом», – нагадав експерт ([URL: https://www.dw.com/uk/bez-finalu-v-zhenevi-yak-v-ukraini-vidreahuvaty-na-perehovory-ssha-i-rf/a-60383583](https://www.dw.com/uk/bez-finalu-v-zhenevi-yak-v-ukraini-vidreahuvaty-na-perehovory-ssha-i-rf/a-60383583)).

За результатами консультацій зі США 10 січня Росія погодилася продовжувати їх, як і було раніше погоджено, з НАТО 12 січня та в рамках ОБСЄ – 13 січня. Це означає згоду Росії з тим, що чимала частина її вимог є non-starters, тобто не обговорюватиметься взагалі, інша чимала частина претензій не має переговорних перспектив за межами консультацій, які прояснюють позиції. Це, за висновком оглядачів, позитивний результат.

Після двосторонніх переговорів Москви з Вашингтоном обговорення «ультиматуму Путіна» продовжилося 12 січня в Брюсселі в межах ради Росія – НАТО. Ця рада зібралася через українське питання вперше з 2019 р. Зустріч тривала довше запланованого й розтягнулася на чотири години. Російську делегацію представляли заступник глави МЗС О. Грушко та заступник глави Міноборони О. Фомін, який брав участь у переговорах у Женеві напередодні.

За підсумками засідання в Брюсселі Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що сторони провели «відверту дискусію з широкого кола питань», але є розбіжності між НАТО та Росією, які буде важко подолати. «Ми мали відкриту дискусію, фокусувалися на напрузі навколо України та збільшенні кількості російських військ на кордоні. Але тільки Україна та НАТО мають вирішувати, коли Київ може вступити в НАТО. Росія не має мати права вето», – зазначив Генсек НАТО Є. Столтенберг. Він наголосив на політиці відкритих дверей, хоча зауважив, що водночас Альянс

відкритий до діалогу. Зокрема, НАТО готове говорити про більшу прозорість навчань у регіоні східної Європи, але в жодному разі не відступить від права країн обирати свій шлях. «Також ми не поступимося правом на безпеку наших східних членів», – додав він (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59966430>).

За словами Є. Столтенберга, члени НАТО закликали Росію до негайної деескалації ситуації навколо України. Відповідаючи на запитання журналістів, глава Альянсу також зазначив, що НАТО може відправити додаткові війська до країн східного флангу, якщо Росія знову застосує силу проти України. При цьому Є. Столтенберг заявив, що будь-яке застосування сили щодо України стало б серйозною політичною помилкою, за яку Росії доведеться заплатити високу ціну. Є. Столтенберг наголосив, що Україна має право на самооборону та не загрожує Росії.

Заступниця держсекретаря США В. Шерман, яка також брала участь у переговорах Росія – НАТО повідомила, що під час зустрічі з боку США було вкотре «підтверджено фундаментальні принципи міжнародної системи та європейської безпеки: кожна країна має суверенне право обирати свій власний шлях». Також вона заявила, що триває робота з партнерами, щоб переконати Росію зменшити напруження та йти шляхом дипломатії й переговорів. В. Шерман поінформувала, що на засіданні представникам Росії було чітко сказано, що в разі вторгнення в Україну РФ «зіткнеться з відповіддю, яка буде набагато рішучішою за 2014 р.», і додала, що жодного відкату безпекової ситуації у Європі до 1997 р., як хоче Росія, не може бути (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59966430>).

З російського боку перед журналістами після завершення переговорів виступив заступник міністра закордонних справ Росії О. Грушко. Він заявив пресі, що «розмова вийшла відверта і пряма, глибока та насичена, але виявила багато різночитань з фундаментальних питань». Як зауважив дипломат, російське бачення європейської безпеки як головної загрози визначає можливе розширення НАТО на схід, зокрема вступ до Альянсу України, та передбачає необхідність зупинення цього руху. Москва не вважає можливість вступу України до НАТО питанням свободи вибору, тому вимагає від НАТО надання Росії юридичних гарантій подальшого непоширення Альянсу на схід. О. Грушко висловив сподівання, що російській делегації вдалося донести НАТО думку про те, що ситуація стає «для Росії нестерпною» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nato-rosiya-rezultaty-perehovoriv/31651185.html>).

Показово, що О. Грушко сам жодного разу не згадав про Україну, а на пряме питання журналістки про деескалацію навколо України заявив, що Київ має виконати Мінські домовленості, і тоді не буде загрози безпеці України чи її територіальній цілісності. «Щоб сприяти деескалації країни НАТО мають припинити військове сприяння Україні, припинити постачання зброї та відкликати інструкторів, офіцерів і солдатів», – додав він.

Москва переходитиме до політики контрстримування, якщо НАТО намагатиметься стримувати Росію, заявив О. Грушко. «Якщо це буде пошук якихось вразливостей в оборонній системі РФ, це буде пошук вразливостей з боку НАТО. Це не наш вибір, але іншого шляху не буде, якщо нам не вдасться зламати нинішній дуже небезпечний перебіг подій», – зазначив О. Грушко на пресконференції.

Отже, як і після першого раунду переговорів, за підсумками зустрічі Росія – НАТО сторони не заявили про зближення позицій. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг укотре повторив, що кожна держава має самостійно вирішувати, вступати чи не вступати до Альянсу. Він відзначив серйозні розбіжності в НАТО з Росією і визнав ризик нового збройного конфлікту у Європі. Аналогічну позицію висловила також представниця Держдепу США В. Шерман, яка взяла участь у засіданні Росія – НАТО.

При цьому і Є. Столтенберг, і В. Шерман зазначили, що готові обговорювати з Росією інші питання безпеки, зокрема ядерної політики та контролю над озброєннями. Проте російська сторона вкотре заявила про неготовність обговорювати питання безпеки окремо одне від одного й надалі наполягає, щоб її вимоги розглядали одним пакетом.

Останній раунд серії дипломатичних діалогів, під час яких Захід і Росія предметно обговорили «гарантії безпеки», яких вимагає РФ, відбувся 13 січня у Відні на засіданні постійної ради ОБСЄ. У заході взяли участь усі 57 країн – членів ОБСЄ на рівні послів. Уперше на переговорах, які безпосередньо стосуються офіційного Києва, був присутній делегат від нашої країни – постпред України при міжнародних організаціях у Відні Є. Цимбалюк.

Перед початком засідання діючий голова ОБСЄ, представник Польщі З. Рау заявив, що Європа, як ніколи, стурбована своєю безпекою і є «нині ближчою до війни, ніж будь-коли за останні 30 років» ([URL: https://focus.ua/uk/politics/503118-pochemu-rossiya-pytaetsya-govoriti-s-ssha-cherez-golovu-obse](https://focus.ua/uk/politics/503118-pochemu-rossiya-pytaetsya-govoriti-s-ssha-cherez-golovu-obse)).

З. Рау звернув увагу на численні виклики миру та безпеці, з якими нині стикаються країни – члени ОБСЄ. Він назвав військові конфлікти, пандемію, порушення прав людини та тероризм, при цьому особливо загостривши увагу на необхідності сконцентруватися на розв'язанні проблем у сфері безпеки в Східній Європі, зокрема ситуації з імовірною ескалацією на східному кордоні України ([URL: https://news.lviv-company.in.ua/v-obsye-zayavili-shho-rizik-novo%D1%97-vijni-v-yevropi-zaraz-vishhij-nizh-za-poperedni-30-rokiv.html](https://news.lviv-company.in.ua/v-obsye-zayavili-shho-rizik-novo%D1%97-vijni-v-yevropi-zaraz-vishhij-nizh-za-poperedni-30-rokiv.html)).

Заяви подібного змісту, викладені в різних інтерпретаціях, звучали під час засідання постійної ради ОБСЄ практично від усіх спікерів. За словами Є. Цимбалюка, «Україну підтримали практично всі делегації, які висловлювалися щодо неподільності безпеки. Ми чітко заявили, що для нас неприйнятним є повернення до будь-яких сфер впливу або нав'язування російського нарративу з точки зору участі в організаціях безпеки. Україна

може вільно обирати свій шлях з точки зору союзів безпеки або планів безпеки».

На підсумковій пресконференції міністр закордонних справ Польщі З. Рау визнав, що про будь-які прориви в переговорах з РФ говорити надзвичайно важко, а генеральний секретар ОБСЄ Х. Шмід заявила, що напруження у Європі зростає через дуже непередбачувану й поляризовану ситуацію безпеки. Делегація ЄС закликала Росію знизити напруження на кордоні з Україною та попередила, що «будь-яка подальша агресія проти України матиме серйозні наслідки та високу економічну ціну для Російської Федерації. Сьогодні треба рухатися шляхом деескалації, і саме від РФ залежить, відбудеться вона чи ні» (URL: <https://amp.lenta.ua/ua/finish-iz-prodovzhennyam-yak-zahid-kulturno-vidshiv-putina-i-chim-tse-zagrozhue-ukrayini-114376>).

Натомість представник Росії при ОБСЄ О. Лукашевич під час свого виступу на майданчику ОБСЄ заявив, що «дестабілізація військово-політичної обстановки, що форсується США й НАТО, досягла межі, після якої на континенті може виникнути криза з непередбачуваними для євробезпеки наслідками». «Усе це неприйнятно посилює ризики безпеки Росії. І ми змушені реагувати», – наголосив він. Саме тому, як впливає з пояснень О. Лукашевича, Росія в грудні виступила з вимогою про «негайне» надання з боку США та НАТО юридично зобов'язуючих гарантій нерозширення Альянсу, відведення сил і коштів на рубежі 1997 р., а також відмови від розміщення поблизу російських кордонів ударних систем озброєнь.

«Якщо ми не почуємо конструктивної відповіді на внесені пропозиції в розумні терміни, а агресивна лінія поведінки щодо Росії триватиме, будемо змушені зробити відповідні висновки та вжити всіх необхідних заходів для забезпечення стратегічного балансу й усунення неприйнятних загроз нашої національній безпеці», – заявив російський дипломат. Він також додав, що «Росія – миролюбна країна, але мир за будь-яку ціну нам не потрібен. Необхідність отримання зазначених юридично оформлених гарантій безпеки для нас має безумовний характер».

За кілька годин на підсумковому брифінгу для журналістів російський дипломат констатував, що реакція західних країн на російські пропозиції його розчарувала. «Ми очікували на предметні, усебічні обговорення», – зазначив О. Лукашевич. Натомість російська делегація, продовжив він, почула звинувачення в «агресивній поведінці, особливо в контексті українських подій». Тим не менше Росія, за його словами, від дипломатії не відмовляється, а, навпаки, має намір «наростити зусилля».

Таким чином, під час тижня «великої дипломатії» – двосторонніх американсько-російських переговорів у Женеві, засідання Ради Росія – НАТО та зустрічі в штаб-квартирі ОБСЄ – Кремль почув категоричне «ні» у відповідь на свої безпрецедентні вимоги. Росія вважає, що переговори були невдалими. Прессекретар Президента Д. Песков заявив, що на переговорах

Росія очікувала «отримати конкретні відповіді на конкретно поставлені питання».

Після переговорів риторика Росії стала агресивнішою. Глава МЗС С. Лавров заявив, що хоче бачити позиції США «на папері – постатейно за кожним пунктом» пропозицій. За словами С. Лаврова, якщо Захід відкине пропозиції РФ, Москва «прийме рішення на користь надійного забезпечення нашої безпеки».

Постпред Росії при ОБСЄ О. Лукашевич зі свого боку заявив, що, «якщо Москва не почує конструктивної відповіді на внесені пропозиції в розумні терміни», РФ вживатиме всіх необхідних заходів для «усунення неприйнятних загроз національній безпеці».

Російські політологи заговорили, що Росії доведеться вживати військово-технічних заходів у разі провалу переговорів (URL: <https://babel.ua/texts/75302-kilka-misyaciv-rosiya-styaguye-viyska-do-ukrajinskogo-kordonu-ta-shantazhuye-svit-viynoyu-shchob-zavaditi-vtorgnennyu-ssha-tizhden-veli-peregovori-z-rosiyskimi-diplomatami-chim-voni-skinchilisyani>).

Більшість міжнародних експертів зазначають, що переговори Заходу з Кремлем зайшли в глухий кут, оскільки жодна зі сторін тепер не може поступитися своїми позиціями. Однак європейські та американські політики й дипломати оцінюють переговори більш оптимістично. Держсекретар США Е. Блінкен уже після всіх переговорів заявив, що не очікував великих проривів за три раунди переговорів з Росією з питань безпеки у Європі. Але, на відміну від Росії, у Вашингтоні не вважають зустрічі «невдалими» й готові до продовження діалогу в разі, якщо до цього готові в Москві.

Щоправда, заступник голови МЗС РФ С. Рябков у відповідь заявив, що в Москві не бачать підстав для нового раунду переговорів найближчим часом, тому військові дії не виключені. Докази цього – ситуація на кордоні з Україною. Вона не стала менш напруженою. Навіть навпаки – РФ знову направила в бік України військову техніку, оголосивши новий раунд навчань. Західний військовий округ російських збройних сил 11 січня повідомив, що близько 3 тис. військовослужбовців розпочали навчання на полігонах у Воронезькій, Білгородській, Брянській та Смоленській областях. Цю інформацію підтверджують і дослідники Conflict Intelligence Team. Аналітики опублікували фото танків, уточнивши: «Серед них танки 5-ї окремої танкової бригади, знайомої багатьом з боїв за Дебальцеве». Крім того, видання «The New York Times» з посиланням на американського високопосадовця написало про переміщення ударних і транспортних вертольотів, штурмових винищувачів ближче до України.

При цьому Кремль обурюється законопроектом, який напередодні оприлюднили в американському сенаті. У документі прописано, що в разі російського вторгнення в Україну США застосують проти Москви серйозні санкції. Зокрема, заблокують майно та запровадять заборону на в'їзд до США Президенту Росії, Прем'єр-міністру, главам МЗС та Міноборони.

У Москві вже заявили, що в разі запровадження таких санкцій розірвуть дипломатичні відносини зі США. Хоча, на думку експертів, від подібного розриву програє насамперед Росія. «Ця ситуація – фактично ізоляція. Росію ізолюють за ключовими експортними продуктами: нафта – газ. Торгівлю перекриють і фінанси перекриють, плюс заберуть те, що було вивезено з Росії, за рахунок чого і підживлюється така трошки агресивна російська риторика. Вони знають, скільки у них капіталу, що вони можуть і повоювати. Щоб зменшити цей капітал, цей російський трильйон за кордоном просто заарештують, заморозять, у них не буде потенціалу», – зазначає економіст-міжнародник Р. Осипенко.

Експерти також припускають, що після таких гучних заяв та ультиматумів ставки в подальших переговорах тільки підвищуватимуться. Захід діятиме за двома напрямками: економічні та політичні санкції, а також військова підтримка України. Росія ж і далі продовжить брязкати зброєю. Глава МЗС РФ С. Лавров, наприклад, припустив, що Москва може розмістити свою військову інфраструктуру на Кубі або у Венесуелі. Речник Президента Росії Д. Песков в інтерв'ю CNN заявив, що Росія не виключає можливості розміщення озброєння на території України.

Тим часом Європейський Союз ще на півроку продовжив санкції проти Росії. Верховний представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики Ж. Боррель заявив, що доля російського газопроводу «Північний потік-2» залежить від військової обстановки в Україні.

«Якщо ми домовимося про деескалацію в Україні, але нічого після цього не зміниться, тоді регулюючим органам потрібно буде ухвалювати рішення щодо подальшої роботи з “Північним потоком-2”. Можна мати різні думки про те, наскільки потрібен цей проєкт для європейської економіки, енергетичної автономії або для енергопостачання. Але треба розуміти, що ми перебуваємо в політичному просторі, який підпорядковується принципу верховенства права», – зазначив голова європейської дипломатії.

Про свої наступні дипломатичні кроки, пов'язані з обговоренням російських загроз Україні та про гарантії безпеки, яких вимагає Росія, цього тижня оголосять США. Як наголосив радник Президента США з національної безпеки Д. Салліван в інтерв'ю телеканалу «CBS», Сполучені Штати Америки ведуть обговорення з «союзниками та партнерами», включаючи Україну, і майбутні кроки будуть скоординованими ([URL: https://ru.krymr.com/a/news-sullivan-dipmery/31657477.html](https://ru.krymr.com/a/news-sullivan-dipmery/31657477.html)).

За словами радника Президента США, Вашингтон готовий як продовжувати переговори з Росією, так і «рішуче відповісти» в разі, якщо Росія почне агресивні дії проти України. Сполучені Штати Америки підготували 18 різних сценаріїв санкцій на випадок «російського вторгнення» на територію України, заявила в інтерв'ю Financial Times заступник держсекретаря США В. Нуланд. При цьому вона додала, що з точки зору США «двері для дипломатичного рішення все ще відчинено», а Вашингтон продовжує роботу над письмовою відповіддю щодо запропонованих гарантій

безпеки російським офіційним особам (URL: https://censor.net/ua/news/3310163/dlya_rosiyi_pidgotovleno_18_variantiv_sanktsiyi_my_z_soyuznykamy_gotovi_zavdavaty_rf_gostrogo_bolyu).

Щодо України, то за результатами переговорів у трьох різних форматах, під час яких Захід не пішов на системний перегляд архітектури європейської безпеки, якого прагнула Москва, вона вкотре переконалася, що її позиції на переговорах захищали і західні партнери, і ОБСЄ та НАТО. Попри це, на думку політолога В. Бали, ситуація для України складається не найкраща. «Зрозуміло, що очікувати на те, що Захід сприйме “бажання” Кремля, було безглуздо, проте законопроект американських законодавців, який передбачає введення персональних санкцій проти В. Путіна, а також його найближчих соратників Шойгу, Лаврова та інших може стати каталізатором для Кремля і, відповідно, нести дуже та дуже серйозну небезпеку для України. Для Путіна в такому разі на кону стоятиме вже його персональна репутація всередині РФ. І якщо реально широкомасштабне вторгнення в Україну готувалося, він буде змушений діяти. Якщо жодних планів нападу насправді не існувало і це був просто блеф, то Песков укотре скаже, що Росія ніколи навіть думок не мала атакувати Україну. Але у будь-якому разі, торги триватимуть».

На переконання експерта, на сьогодні для Кремля рубом стоїть питання отримання права на свій винятковий вплив на території колишнього Радянського Союзу, і нещодавні події в Казахстані додають козирів у кишені Кремля. «Тепер РФ може говорити Заходу, ось, дивіться, саме ми гранично оперативно навели лад у Казахстані, і можемо навести його на всьому пострадянському просторі. Тому, я думаю, для України все тільки починається, а переговори, що відбулися цього тижня, – трисерійний розминковий раунд. Є така інформація, що Росія нібито поставила дедлайн Заходу до початку зимової Олімпіади в Китаї (стартує 4 лютого), тому найближчі тижні, незважаючи на температуру за вікном, для України будуть дуже гарячими» (URL: <https://amp.lenta.ua/ua/finish-iz-prodovzhennyam-yak-zahid-kulturno-vidshiv-putina-i-chim-tse-zagrozhue-ukrayini-114376>).

Тож загалом підсумки дипломатичних зустрічей західних партнерів України з РФ наразі не можна назвати позитивними, адже представники РФ відмовилися обговорювати можливість ненападу на Україну. Однак на тлі підтримки Заходу Україні, на думку експертів, нині необхідно голосно говорити про свої умови та чітко сформувані їх як мінімум навколо двох речей – надання озброєння та розвитку військово-технічного співробітництва, а також стримування Росії за допомогою превентивних санкцій. Україна має наполягати на активних діях з боку ЄС і США просто сьогодні, не чекаючи, поки Росія розпочне нове вторгнення, а також, наскільки це можливо, підтримувати трансатлантичну єдність західних союзників, аби вони виступали з єдиними меседжами, спрямованими на досягнення взаєморозуміння та зменшення напруження у відносинах з РФ.

Масові протести в Казахстані: оцінки закордонних експертів і висновки для України

Соціально-політична криза, спричинена в Казахстані на самому початку 2022 р., викликала підвищену увагу з боку експертного співтовариства. З огляду на висновки фахівців, опубліковані провідними закордонними ЗМІ, спробуємо розібратися, чому в достатньо стабільній за сучасними мірками республіці ситуація розгорталася саме за конфліктним сценарієм. Задля цього, насамперед, необхідно відновити хронологію сумнозвісних подій.

Отже, з 1 січня уряд Казахстану вирішив ввести ринкове регулювання цін на скраплений газ, який є основним видом палива для автотранспорту в країні. Якщо в інших регіонах республіки до цього вже відбулося проміжне підвищення ціни, то в західному вона зросла одразу майже вдвічі – до 120 тенге (0,27 дол.) за літр. Звичайно, такі дії керівництва країни викликали незадоволення населення і 2–3 січня мітингувальники перекрили дороги в адміністративному центрі Мангістауської області – Актау та місті нафтовиків Жанаозені. Президент Казахстану К.-Ж. Токаєв доручив уряду терміново розглянути ситуацію «...з урахуванням економічної доцільності в правовому полі» (URL: <https://www.rbc.ru/politics/03/01/2022/61d2f23b9a794720c315f76>).

Уже найближчими днями, 3–4 січня, було прийнято рішення про зниження ціни до попереднього рівня. Проте масові хвилювання перекинулися на Караганду, Нур-Султан, Алмату та інші міста республіки. Найбільшого розмаху протести набули в колишній столиці країни: постраждали сотні осіб, включно з силовиками, було підпалено і розграбовано близько 300 магазинів і підприємств громадського харчування. Захоплено будівлі акімату (мерії), прокуратури, міської філії правлячої партії «Нур-Отан», місцевий аеропорт. З обох боків застосовувалася вогнепальна зброя. Поряд із суто економічними почали лунати вимоги політичного характеру, зокрема про відставку з посади голови Ради Безпеки Республіки Казахстан (РБК) першого президента країни Н. Назарбаєва.

З 5 січня К.-Ж. Токаєв увів надзвичайний стан. Того ж дня уряд Казахстану подав у відставку, а чинний президент зазначив, що вина за допущення політичної кризи лежить саме на уряді, зокрема, на міністерстві енергетики (URL: <https://kosatka.media/category/elektroenergiya/news/iz-za-protestov-v-kazahstane-vyrosli-mirovye-ceny-na-uran>). Увечері лідер Казахстану виступив із другим за останні два дні зверненням до громадян країни і повідомив, що з боку держави встановлений повний контроль за цінами на основні продукти харчування, лікарські препарати й паливо-мастильні матеріали, які ще й заморожені на найближчі пів року. Також президент К.-Ж. Токаєв очолив РБК замість Н. Назарбаєва і водночас звернувся за військовою допомогою до країн-членів Організації договору про колективну

безпеку/ОДКБ (URL: <https://www.dw.com/ru/kak-protesty-v-kazahstane-stali-politicheskimi/a-60342962>).

Уранці 6 січня до Алмати прибув перший літак із російськими військовими. Від Білорусі в складі сил ОДКБ до Казахстану була направлена миротворча рота повітряно-десантної бригади сил спецоперацій. Свої підрозділи надали також Таджикистан і Киргизстан. Казахстанські силовики взяли під контроль центр Алмати. Повідомлялося про вбитих з обох боків. Знову був відключений інтернет і відмінені авіарейси. Із 7 січня активність протестувальників пішла на спад. За попередніми розрахунками вартість збитків економіці Казахстану складає близько 200 млн євро, кількість убитих і постраждалих уточнюється (URL: <https://www.dw.com/ru/pjatyj-den-protestov-v-kazahstane/av-60363600>).

Казахстанські події одразу ж викликали жваву реакцію в Російській Федерації як в однієї з країн-сусідів, до того ж тісно пов'язаною з республікою в межах Євразійського економічного співтовариства і ОДКБ. У висловлюваннях російських експертів, наближених до прокремлівських структур, можна виділити декілька основних елементів. Насамперед, конфлікт у Казахстані – це спроба чергової «кольорової революції». У розв'язанні безладів винні ісламісти, пантюркісти й Україна. Події, що відбулися в центральноазійській республіці, безпосередньо загрожують безпеці РФ. Серед головних бенефіціарів розпалювання конфлікту – Туреччина, а також провідні країни Заходу на чолі зі США.

У цьому контексті показовою можна вважати медійну активність президента наукового центру «Інститут Близького Сходу» Є. Сатановського. У своїх численних виступах, присвячених казахстанським подіям, він звинувачує в розв'язанні конфлікту турецьких пантюркістів, бойовиків-ісламістів, лібералів, місцеві еліти й Україну. На думку директора центру, події в республіці є черговою спробою здійснення «кольорової революції» на кшталт тих, що відбувалися в близькосхідних країнах у межах «Арабської весни», Революції Гідності в Україні або минулорічних подій у Білорусі. «Казахстан – найцінніша територія для організації заворушень на зразок українського “майдану” або того, що не сталося із захопленням влади в Білорусії», – зазначив Є. Сатановський в ефірі телеканалу «Росія 24» (URL: https://www.m24.ru/news/politika/07012022/199322?utm_source=CopyBuf).

Одним з організаторів, що керували подіями в Казахстані, Є. Сатановський називає лідера партії «Демократичний вибір Казахстану» М. Аблязова, який, на думку російського експерта, має штаб у Києві і звідти координує протестами в центральноазійській республіці. А сама Україна нібито перетворилася «на острів Тортугу або Ямайку часів розквіту піратства...То вони намагаються переворот у Білорусі влаштувати, то вони координують дії позасистемної опозиції в Росії, тепер у Казахстані» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZToNcPIT6Lo>).

Водночас внутрішні причини казахстанських подій Є. Сатановський розкриває у спосіб, який можна назвати «методом бумеранга». Наприклад,

мимохідь зауважуючи, що «знести владу в Казахстані намагаються всі: ліберали та ісламісти, пантюркісти та регіональні еліти», голова «Інституту Близького Сходу» дійшов висновку: «Нарешті, є серйозні постаті з числа колишніх міністрів та інших чиновників першого ешелону, які витіснені з тамтешньої влади і живуть за кордоном, володіючи неабиякими грошима та зв'язками» (URL: <https://www.mk.ru/politics/2022/01/05/cvetnaya-revoluciya-satanovskiy-prokomentiroval-sobytiya-v-kazakhstane.html>). Тобто замикається коло – знову винуватий «закордон». Водночас Є. Сатановський пов'язує події в Казахстані з майбутніми переговорами Росії зі США і НАТО, а також зазначає, що їх основними бенефіціарами стають Туреччина й Сполучені Штати (URL: https://www.m24.ru/news/politika/07012022/199322?utm_source=CoryBuf).

На думку китайських експертів, хаос у казахстанських містах поширився не лише через ціни на газ, а й через зростання націоналізму серед молоді країни, внаслідок чого нестабільність може охопити весь регіон. А виграють від цього США та Захід. Так, науковий співробітник Академії суспільних наук Китаю Су Чан зауважує, що сильний удар по економіці Казахстану завдала пандемія. Разом з тим останніми роками спалахували протести серед молоді, яка підпала під вплив націоналістичних настроїв. Підґрунтям бунтів, за словами аналітика, стали також протиріччя між політичними угрупованнями під час транзиту влади, а також втручання зовнішніх сил. Професор університету м. Ланьчжоу Чжу Юнчжоу бачить дещо інші причини виникнення заворушень у республіці. На його думку, і Росія, і США хочуть перетягнути Казахстан на свій бік. Казахстан прагнув підтримувати баланс серед них, але це стало все важче робити через погіршення російсько-американських відносин. Проте після відходу американців з Афганістану, Вашингтон посилив ідеологічну обробку казахстанських неурядових організацій та ЗМІ. Такі дії спостерігалися й раніше. Так, у 2020 р. Національний фонд за демократію, що фінансується урядом США, виділив 1,08 млн дол. для сприяння незалежним журналістам та правозахисникам у Казахстані (URL: https://www.ng.ru/world/2022-01-07/100_world07012022_3.htm).

Позиції представників МЗС Китаю багато в чому збігаються з російськими. Так міністр закордонних справ КНР Ван І вважає, що Росія та Китай мають разом протистояти зовнішньому втручання у внутрішні справи країн Центральної Азії. На думку дипломата, Москва і Пекін мають продовжувати зміцнювати взаємодію, не допускаючи, щоб «кольорові революції», а також тероризм, екстремізм та сепаратизм створювали хаос. Зазначається, що РФ та КНР, як постійні члени Ради безпеки ООН та дружні сусіди країн Центральної Азії, не повинні допустити розпалювання війни в цьому регіоні. Поряд із цим Ван І висловив занепокоєння з приводу втручання зовнішніх сил, у тому числі участі «іноземних найманців» у нападах на громадян та захопленні держустанов. Міністр зауважив, що рішучі дії президента Казахстану К.-Ж. Токаєва були своєчасними та

пропорційними до масштабу загрози. Ван І також позитивно оцінив вжиті заходи по лінії ОДКБ (URL: <https://rg.ru/2022/01/11/mid-kitaia-prizval-nedopustit-haos-i-voynu-v-stranah-centralnoj-azii.html>).

Офіційний погляд на протести в Казахстані було викладено в коментарі пресекретаря білоруського МЗС А. Глаза. «І за змістом, і формою події нам знайомі, а механізми та інструменти видно неозброєним оком», – зауважив дипломат і підкреслив, що «... шлях переворотів і революцій ні до чого доброго не призводить» (URL: <https://www.dw.com/ru/revoljucija-ili-perevorot-cto-v-belarusi-govorjat-o-protestah-v-kazahstane/a-60346480>). Голова Мінської міської Ради депутатів А. Бугров вважає, що в Казахстані «обкатується» той самий сценарій, що раніше мав місце в Україні та Білорусі. «Подібні події розпочалися з України, в Білорусі ж ці “мирні” протести не вдалося реалізувати, і тоді західні сили вирішили спробувати розгойдати ситуацію в інших регіонах», – переконує А. Бугров. Він закликає звернути увагу на те, що внутрішні конфлікти провокуються в країнах, які «піднялися з колін та впевнено почуваються». За словами А. Бугрова, ситуація з ціною на газ у Казахстані – лише формальна причина для протестів. В ефірі білоруських державних телеканалів події в Казахстані називають «Майданом, який координується з Прибалтики та Польщі». Одночасно активно цитується виступ О. Лукашенка в травні 2021 р., де він заявляв, що Білорусь є «експериментальним майданчиком перед кидком на Схід».

Білоруські опозиціонери навпаки відкидають версію про те, що нинішні протести в Алматі інспіровані Заходом. Наприклад, журналіст Д. Галко, який добре обізнаний із ситуацією в Казахстані, вважає, що політична криза в цій країні може бути вигідною Росії. «Головний інтерес Москви полягає в тому, щоб максимально послабити зв'язки Казахстану із Заходом та змусити зайняти прокремлівську позицію щодо України», – зауважує експерт. На його думку, казахи, на відміну від білорусів, не відмахувалися від українського досвіду часів Майдану та активно його вивчали. Водночас присутність контингенту ОДКБ у Казахстані робить ситуацію в цій країні непередбачуваною (URL: <https://www.dw.com/ru/revoljucija-ili-perevorot-cto-v-belarusi-govorjat-o-protestah-v-kazahstane/a-60346480>).

Під час позачергової сесії Ради колективної безпеки ОДКБ, що відбулася 10 січня і була скликана за ініціативою Президента Казахстану, О. Лукашенко зробив скандальну заяву, – пише одне з провідних інформаційних агентств Центральної Азії «Авеста» (Таджикистан). Президент Білорусі зазначив: «Уроки, про які тут [на сесії] багато говорили, повинен винести, вибачте за це, насамперед Узбекистан. Якщо ці уроки не будуть зроблені, за нашою інформацією, а це вже ви бачите там на місці, їхні погляди, зокрема, кинуті на Узбекистан». У відповідь Президент Узбекистану Ш. Мірзієєв назвав необґрунтованою заяву білоруського колеги О. Лукашенка про те, що Узбекистан повинен винести уроки з подій, що

відбулися в Казахстані (URL: <http://avesta.tj/2022/01/14/mirziyoev-nazval-neobosnovannymi-slova-lukashenko-ob-urokah-dlya-uzbekistana>).

Підходи західних експертів кардинально відрізняються від російських, китайських і білоруських щодо визначення головної причини протестів. Так, журналісти The Guardian звертають увагу на те, що не було представлено доказів іноземної підтримки заворушень. Водночас, посилаючись на місцевих інформантів, робиться припущення, що певні групи всередині самої казахстанської еліти використали протестний рух для врегулювання розбіжностей і посилення власного впливу на політичну ситуацію в країні (URL: <https://russian.rt.com/inotv/2022-01-10/Guardian-Putin-obyasnil-besporiyadki-v>). Німецькі експерти з DW та їх американські колеги із The Washington Post також вважають причинами виникнення казахстанської кризи насамперед внутрішні процеси. На їхній погляд, авторитарний тип керівництва країною суперечить здебільшого ліберально орієнтованому, ринковому економічному укладу в республіці. І це може негативно впливати на загальну соціально-політичну ситуацію в країні. Крім того, йдеться про наміри певних груп еліт використати протестну ситуацію у власних інтересах. Разом з тим експертів зі Сполучених Штатів найбільше цікавить ситуація навколо вводу в Казахстан контингенту ОДКБ. Висловлюються побоювання стосовно можливого затягування Кремлем виводу своїх військ після завершення кризи. Поряд із цим аналізується зміна фактичного статусу ОДКБ після участі в миротворчій акції в Казахстані. Так, Р. Діксон із The Washington Post зазначає, що втручання ОДКБ ознаменувало перехід від переважно символічного утворення, що розглядається як відповідь регіону на активність НАТО, до організації, що має завданням захистити авторитарні уряди, які стикаються з внутрішніми конфліктами, включно з народними повстаннями, котрі в минулому скидали промосковські уряди в Україні, Грузії та інших країнах «кольорових революцій» (URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/01/11/kazakhstan-tokayev-csto-russia-intervention>).

Дуже впливовий у мусульманському світі медіаресурс Al Jazeera, коментуючи події в Казахстані, підкреслює, що нинішня політична криза в Центральноазіатській республіці точно відображає зростаючу серію подібних масових протестів у всьому світі, пов'язаних зі збільшенням податків або зменшенням субсидій на паливо в останні роки. Проте протести в Казахстані та інших країнах показують, що часто уряди охочіше скорочують субсидії для вразливих верств суспільства, ніж спрямовують пільги на покупку горючих корисних копалин. І в багатьох країнах громадяни дійшли висновку, що вони можуть впливати на енергетичну політику лише виходячи на вулиці (URL: <https://www.aljazeera.com/economy/2022/1/13/kazakhstan-unrest-highlights-tricky-terrain-of-fuel-subsidy-cuts>).

У самому Казахстані з'явився «Коментар Міністерства закордонних справ РК до публікацій в окремих закордонних ЗМІ». В офіційному документі, зокрема йдеться про те, що низка публікацій в іноземних ЗМІ

щодо ситуації в республіці мають «відверто поверхневий і однобічний характер». Тому МЗС РК зазначає, що «в Мангістауській області та у всіх великих містах країни пройшли мирні мітинги. Вимоги мітингувальників повністю задоволені. Проте цією ситуацією скористалися терористичні, екстремістські та кримінальні групи для ескалації напруження та насильства. У зв'язку з цим у країні було оголошено надзвичайний стан, ... серед нападників є досвідчені бойовики з радикальних ісламістських угруповань. Казахстанські силовики протистоять терористам, а не “мирним протестувальникам”, як це перекручено подають деякі закордонні ЗМІ». Казахстан був змушений звернутися по допомогу до ОДКБ, яка направила близько 2500 осіб. У мандат миротворців входить охорона стратегічних об'єктів та прикриття казахстанських сил правопорядку. Основні бойові дії проти терористичних груп ведуть казахстанські правоохоронці та військові. Миротворчі сили ОДКБ залишать країну після стабілізації ситуації при першому зверненні казахстанської сторони. Мирні учасники протестів не зазнають жодних переслідувань. Результати розслідування причин подій будуть надані міжнародній спільноті. У коментарі зазначається згуртованість народу Казахстану та його підтримка діям Президента К.-Ж. Токаєва. Йдеться про рішучість «захистити демократію та Конституцію від ісламістських радикалів та терористів». У зв'язку з людськими жертвами серед силовиків і цивільного населення 10 січня 2022 р. оголошено в країні днем загальнонаціональної жалоби (URL: <https://www.facebook.com/KazEmbassyUkr>).

Отже, з огляду на процитовані вище висновки, зауважимо, що підходи до з'ясування основної причини заворушень у Казахстані розділили світову експертну спільноту. Її західні представники найперше звертають увагу на невідповідність між ринковим, майже ліберальним характером економіки республіки й авторитарними (на їх погляд) методами управління. Провладні експерти з країн колишнього СРСР, а також Китаю називають головною причиною підступи зовнішніх ворогів, що спрямували зусилля різного роду екстремістів та криміналу на розпалювання масових заворушень. Зовнішніх ворогів вони розділяють на радикальних ісламістів із бойовим досвідом (останні позиціонуються здебільшого як виконавці) та колективний Захід, що є певною мірою таємним натхненником протестів. Діаметрально протилежні оцінки були надані й вводу військ ОДКБ. Від негативних, із боку західних експертів, до позитивних – із боку їх опонентів (зокрема, росіяни свою позицію пояснювали тим, що в разі неприйняття екстрених заходів наступним об'єктом чергової «кольорової» революції буде сама РФ). Водночас обидві групи експертів звертають увагу на можливу участь в організації протестних акцій різних груп казахстанських еліт, які на тлі народного обурення намагалися отримати додаткові політичні дивіденди.

Окремо треба звернути увагу на формування прокремлівськими експертами образу України як одного з центрів, що за вказівками Заходу займається «експортом» кольорових революцій на теренах колишнього

Радянського Союзу. Така постановка питання є додатковим свідченням, що інформаційна війна проти України продовжуватиметься й надалі. У цьому контексті виконавці антиукраїнських акцій використовуватимуть будь-яку наявну або видуману ситуацію для створення негативного міжнародного іміджу України. Водночас офіційному Києву не варто вважати неможливим казахстанський сценарій розвитку подій в Україні через те, що вітчизняна ринкова економічна система значною мірою корелює з ліберально-демократичним розвитком політичних відносин. Досвід Румунії і Франції в 2018 р., Ірану в 2019 р., Казахстану в 2022 р. свідчить про те, що різке підняття цін може викликати масові протести незалежно від політичної орієнтації країни.

М. Закіров, завідділу СІАЗ НБУВ

Візит Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва в Україну в оцінках експертів

Політичний рік розпочався надзвичайно активно. Разом з рядом важливих міжнародних переговорів і зустрічей, що відбувалися на минулому тижні у Європі, вагоме місце зайняв робочий візит Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва 14 січня в Україну. Під час реалізації програми візиту відбулася особиста зустріч президентів Азербайджану та України І. Алієва та В. Зеленського. Також відбулися українсько-азербайджанські переговори в розширеному складі.

Треба зауважити, що «наші країни мають довгу й успішну традицію співпраці». Азербайджан завжди підтримував дружні зв'язки з усіма країнами колишнього СРСР, за винятком, з відомих причин, Вірменії. І Україна серед них посідає особливе місце, хоча дві країни й не мають спільних кордонів. Досить зазначити, що в Україні проживає та працює численна діаспора азербайджанців, які роблять помітний внесок у розвиток країни перебування. До того ж в Україні здобувають вищу освіту майже 5 тис. азербайджанських студентів (URL: <https://haqqin.az/news/231638>).

За повідомленнями відкритих джерел, за результатами переговорів було підписано ряд важливих документів, які істотно розширюють співпрацю між Україною та Азербайджаном. Зокрема, І. Алієв і В. Зеленський підписали спільну декларацію Президента Азербайджанської Республіки та Президента України. Крім того, очільники відповідних українських та азербайджанських державних установ і відомств підписали Угоду між урядом Азербайджанської Республіки та Кабінетом Міністрів України щодо співробітництва у сфері безпеки харчових продуктів, Меморандум про взаєморозуміння між міністерствами економіки Азербайджану та України з питань екстреної взаємодії у двосторонній торгівлі, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економіки Азербайджанської Республіки й Міністерством аграрної політики та

продовольства України щодо співробітництва в аграрній сфері, Меморандум про взаєморозуміння між Державною нафтовою компанією Азербайджану, SOCAR, та Акціонерним товариством «Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України”» про співпрацю в енергетичній сфері, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економіки Азербайджану та Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру про співпрацю у сфері земельних відносин і державного земельного кадастру.

Крім того, результати переговорів засвідчили наявність перспектив для істотного розширення взаємовигідного співробітництва. Зокрема, за повідомленням Азербайджанської державної інформаційної агенції «АЗЕРТАДЖ» Президент Азербайджанської Республіки І. Алієв відзначив наявність у Азербайджану та Україні нових планів у традиційній сфері співпраці – у галузі енергетики. «Упевнений, що вони будуть реалізовані. Державна нафтова компанія Азербайджану, SOCAR, має намір розширити свою діяльність в Україні. І я радий, що українська сторона теж підтримує це. Наразі SOCAR має в Україні широку мережу автозаправних станцій, і, звичайно, нові кроки, пов’язані з експортом та переробленням нафти й нафтопродуктів, ще більше поглиблять нашу співпрацю. Розбіжностей, пов’язаних із співпрацею з інших видів енергії, немає», – зазначив Президент Азербайджану.

У свою чергу Президент України В. Зеленський високо оцінив результати зустрічі та зауважив, що «ми детально обговорили всі сфери наявної співпраці та всі можливості для її посилення. Результат зустрічі – шість двосторонніх документів про співпрацю: у сільському господарстві, енергетиці та торгівлі. Їх реалізація спростить інвестиційну діяльність, посилить продовольчу та енергетичну безпеку, збільшить обсяг двостороннього товарообігу. У нас багато планів, про які ми дуже детально говорили з Президентом Азербайджану», – поінформував глава Української держави (URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-ukrayina-j-azerbajdzhan-postavili-pered-72393>).

Поряд з планами і розширення економічного співробітництва між нашими державами лідери заявили про плани реалізації інфраструктурних проєктів у рамках міжнародних об’єднань, зокрема в Чорноморському регіоні. «Ми маємо активізувати співпрацю у сфері міжнародних автомобільних і залізничних перевезень, а також у галузі авіації. Ми й надалі будемо спільно працювати над рядом перспектив, серед іншого це створення транспортного коридору в межах ГУАМ, який об’єднує Україну, Азербайджан, Грузію та Молдову», – наголосив Президент України В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-ukrayina-j-azerbajdzhan-postavili-pered-72393>).

Проте треба зазначити, що значна увага спостерігачів до візиту Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва головним чином пов’язана не із заявленими економічними результатами й підписаними документами. Більшість експертів намагаються аналізувати цю подію в

контексті поточної складної міжнародної ситуації та геополітичних тенденцій у світі в цілому та Чорноморському регіоні зокрема.

Так, на думку директора близькосхідних досліджень грузинського аналітичного центру «Geocase» Е. Авдаліані, у Закавказзі «ведеться велика геополітична гра з підключенням України, у яку впирається кінець дуги, спрямованої на Грузію, Азербайджан і Туреччину». Анкара та Баку розглядають цю зону, що формується, як простір, де «можна збалансувати зростаючу військову присутність Росії в Чорному морі та на Південному Кавказі». При цьому, вважає Е. Авдаліані, Азербайджан і Туреччина «намагаються використовувати у своїх інтересах так звану двосторонню стратегію» – працювати з тими, кого називають «друзями» та «ворогами». Але події в Казахстані утворили пролом у тюркському фронті, і в Анкарі та Баку стали чомусь помітно нервувати. Вони вирішили разом, але по-різному розігрувати українську карту. Тож візит І. Алієва до Києва в момент «великих розбірок у великій політиці» багато в чому показовий (URL: <https://regnum.ru/news/3477015.html>). Отже, Україна отримує можливість розширити успішне співробітництво в Чорноморському регіоні, додавши до вже досягнутих успіхів у двосторонніх відносинах з Туреччиною перспективні взаємовигідні контакти з Азербайджаном.

На думку деяких спостерігачів, візит Президента Азербайджану до України набуває ще більшого символічного значення на тлі активних переговорів Росія – НАТО, а також активного використання збройних сил ОДКБ у вирішенні внутрішнього конфлікту в Казахстані. Експерти звертають увагу на можливе занепокоєння Азербайджану щодо можливих змін в організації системи безпеки на пострадянському просторі. Збіг у часі цих подій також може бути спробою демонстрації можливого вектора подальшого розвитку політичної ситуації в Чорноморському регіоні. Із цього приводу доречно згадати заяву посла Азербайджану в Україні Е. Ахундової: «Короткий, але дуже насичений візит глави нашої держави до Києва підтвердив стратегічний рівень партнерства між нашими дружніми країнами, надав йому додаткового імпульсу та вивів наші відносини на якісно новий рівень» (URL: <https://regnum.ru/news/3477015.html>).

Спостерігачі зазначили, що про демонстраційний характер візиту свідчила навіть мова, якою спілкувалися учасники. Так, політолог із США Р. Юнус зауважує, що переговори проводилися азербайджанською та українською мовами, тоді як зазвичай лідери пострадянських країн спілкуються зрозумілою всім російською мовою. «Підписані документи, а також зроблені заяви про визнання територіальної цілісності України, мали явно демонстративний характер у період, коли Україна перебуває під загрозою російської експансії», – зазначив Р. Юнус. Він також вважає, що результат візиту І. Алієва до Києва є політичною позицією Баку і її треба розцінювати як подяку Азербайджану українському народу та її політичному керівництву за українську підтримку територіальної цілісності Азербайджану (URL: <https://www.kavkaz-uzel.eu/blogs/83772/posts/521350>).

Разом з тим робочий візит Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва має важливе міжнародне політичне значення і є важливою ланкою в розширенні зав'язків Баку – Анкара – Київ. Політичний оглядач А. Керімов зазначає, що Захід підтримує військову присутність у Чорному морі цієї «трійки». Зокрема, у вересні минулого року військово-морські сили спеціального призначення Туреччини та Азербайджану вже проводили спільні навчання на Каспії. Туреччина має намір активувати ГУАМ, де представлено Грузію, Україну, Азербайджан і Молдову. Згадка цієї організації в промові В. Зеленського є виразом цієї стратегії Туреччини, зауважує А. Керімов.

Підсумки візиту експерт виділяє у трьох пунктах: формується стратегічна платформа Азербайджан – Туреччина – Україна; створюються рамки військового співробітництва в тристоронньому форматі; Азербайджан просуває свій потенціал проти нових викликів як регіональний гравець, підсумовує А. Керімов (URL: <https://jam-news.net/ru>).

У цьому контексті варто згадати, що під час зустрічі на саміті «Східного партнерства» у Брюсселі В. Зеленський запропонував провести в Києві в лютому 2022 р. саміт з участю лідерів Азербайджану та Туреччини, присвячений 30-річчю встановлення дипломатичних відносин України з Азербайджаном і Туреччиною (URL: <https://haqqin.az/news/231638>). Цілком доречним буде припущення, що майбутня зустріч уже в дещо розширеному форматі матиме набагато ширші завдання, ніж святкування ювілею чи підписання економічних документів. В існуючих геополітичних реаліях країни мають спільні інтереси й зацікавлені в розвитку широкого співробітництва.

Разом з тим треба враховувати й існуючі політичні традиції, що десятиліттями склалися та, можливо, впливатимуть на поведінку азербайджанського керівництва й надалі. Так, російській політолог С. Маркедонов підкреслює, що Азербайджан багато років проводить політику багатовекторності, його економічні та політичні ресурси дають змогу це робити. І навряд він відмовиться без особливих резонів від такої лінії. Експерт нагадує, що, наприклад, у період після «кримської весни» Баку послідовно підтримувало територіальну цілісність України, але водночас було по один бік з Москвою, коли йшлося про позбавлення її права голосу в ПАРЄ. Така модель взаємодії знайома Москві з відносинами з Туреччиною: за великої кількості незгод домовлятися про деякі правила гри й зберігати прагматичну взаємодію. На думку С. Маркедонова, стрімке «схлопування» різноманіття міжнародних відносин не означатиме, що таке явище зникне зовсім. Він нагадує, що навіть у період холодної війни при чітко сформованих полюсах біполярного протистояння то тут, то там виникали феномени Югославії, Албанії, Китаю, Румунії, Індії. Отже, завжди були країни, які намагалися маневрувати та зберігати певний нейтралітет і як наслідок стратегічну автономію (URL:

<https://ru.armeniasputnik.am/20220117/mnogovektornost---ne-roskosh-a-sredstvo-vyzhivaniya-markedonov-o-vizite-alieva-v-kiev-37615218.html>).

Отже, робочий візит Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва до України відбувся в кращих традиціях великої політики. За результатами переговорів, аналізу виступів і підписаних документів спостерігачі отримали відповіді на деякі питання щодо співробітництва двох країн, їхніх подальших планів. Однозначні оцінки щодо результатів важливих візитів украї рідкісне явище. Разом з тим можна констатувати, що українська політика продовжує успішно розвиватися, шукає нові шляхи та поглиблює традиційні зв'язки.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Заява що до підсумків діяльності НАН України у 2021 р.

Для академії минулий рік, як, мабуть, загалом усі останні роки, також не був простим, але запам'ятається не тільки труднощами, а й успіхами. Передусім це стосується фундаментальних досліджень. Зокрема, фізики стали причетними до нових результатів, отриманих на Великому адронному колайдері, описали нові квантові ефекти у твердих тілах і дослідили низку матеріалів з екзотичними властивостями. Астрономи, використовуючи космічний телескоп «ХАБЛ», відкрили нові галактики з активним зореутворенням. Астрофізики запропонували нові космологічні моделі.

Хіміки виконали фундаментальні дослідження, що стосуються хімічної будови, кінетики й реакційної здатності молекул, які можуть мати важливе практичне застосування, здійснили синтез потенційно біоактивних сполук, створили функціональні полімери і композити, нові речовини і матеріали для медицини і сільського господарства, запропонували нові способи конверсії відходів тощо.

Учені-біологи описали 30 нових для науки родів та 115 нових видів рослинного і тваринного світу, що є суттєвим внеском у дослідження різноманіття живої природи. Створено нові види високоврожайних сортів озимої пшениці. Встановлено пришвидшення процесів розселення видів-вселенців, що дає змогу прогнозувати подальший вплив цих видів на стан довкілля.

У галузі молекулярної біології і генетики досягнуто успіхів у створенні нових нанобіосенсорів, ефективних нанобіофармпрепаратів, у дослідженні структури генів та систем регуляції експресії генів.

Наші науковці продовжують наполегливо працювати для протидії пандемії коронавірусної інфекції. Аналіз поточної ситуації та короткотермінові прогнози робочої групи з моделювання поширення коронавірусу в Україні, створеної ще на початку пандемії на базі Інституту

математичних машин і систем, стали орієнтиром для ухвалення управлінських рішень. Науковці Інституту молекулярної біології і генетики єдині в Україні вивчають мутації коронавірусу за допомогою методу секвенування нового покоління. На замовлення Ради національної безпеки та оборони України у лютому вони вперше в країні детектували спалах штаму «Альфа», а в червні – появу в країні нового штаму «Дельта». А в Інституті біології клітини й Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна тривають дослідження зі створення вітчизняних вакцин проти COVID-19.

Економісти запропонували комплекс заходів з економічної трансформації Донецької та Луганської областей. Соціологи й демографи розробили Програму Всеукраїнського перепису населення 2023 року. Одним з найважливіших пріоритетів залишилися дослідження, спрямовані на підвищення обороноздатності та безпеки держави (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 1.01*).

***

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 22 грудня 2021 р. у режимі відеоконференції відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку засідання академік НАН України А. Загородній привітав науковців академії з високими нагородами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, якими вони були удостоєні за вагомий особистий внесок у зміцнення науково-технічного й промислового потенціалу держави, впровадження інноваційних технологій у виробництво, багаторічну сумлінну працю і високий професіоналізм.

Далі троє молодих учених академії виступили з науковими повідомленнями.

З повідомленням «Проблеми та стратегічні напрями інтеграції України до Європейського дослідницького простору» виступила завідувач сектору Інституту економіки промисловості НАН України доктор економічних наук І. Підоричева.

Вона зазначила, що в Україні в цілому сформовано інституційні рамки співробітництва з країнами – членами ЄС у науково-технологічній та інноваційній сфері, є вагомі наукові розробки, здобутки й напрацювання, які можуть стати підґрунтям у розширенні участі у європейських програмах і підвищенні рівня залученості українських наукових організацій та університетів у Європейський дослідницький простір.

З повідомленням «Керування люмінесцентними та редокс-властивостями нанокристалів оксиду церію» виступив завідувач лабораторії Інституту сцинтиляційних матеріалів НАН України доктор фізико-математичних наук В. Семінько.

З повідомленням «Протипухлинні препарати подвійної дії для долання набутої стійкості злоякісних клітин до хіміотерапії» виступив старший

науковий співробітник Інституту біології клітини НАН України доктор біологічних наук Р. Панчук.

Було також заслухано доповідь провідного наукового співробітника відділу соціології культури та масової комунікації Інституту соціології НАН України доктора соціологічних наук Л. Скокової «Системні ризики в нестабільному суспільстві: соціальні та культурно-інформаційні виміри».

В обговоренні доповіді взяли участь директор Інституту соціології член-кореспондент НАН України Є. Головаха та академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту історії України академік НАН України В. Смолій.

Насамкінець було розглянуто ряд кадрових і поточних питань. Зокрема, було внесено зміни до Положення про цільові програми наукових досліджень НАН України і цільові наукові (науково-технічні) проекти НАН України, якими запроваджуються конкурсні підходи до відбору нових цільових програм та цільових проектів НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 23.12).

COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування

Стовбурові клітини та прогнозування хвороби: як українські науковиці борються з COVID-19

Пандемія COVID-19 змусила науковців з усього світу об'єднатися в боротьбі проти цієї хвороби. До пошуку ліків і розроблення діагностики долучилися й українські дослідниці, зокрема І. Скрипкіна, яка вивчає лікування коронавірусу за допомогою стовбурових клітин, Т. Древицька, яка знайшла універсальний маркер для прогнозування важкості його перебігу.

Завідувачка лабораторії біосинтезу нуклеїнових кислот, старша наукова співробітниця Інституту молекулярної біології та генетики НАН України кандидатка біологічних наук І. Скрипкіна з іншими науковцями досліджувала зміни, що відбуваються на рівні ДНК у хворих на рак, а також лікування хвороби за допомогою стовбурових клітин. Вони виявили закономірність: якщо ці клітини вводили тваринам з початковими стадіями раку кишківника – вони нівелювали його дію та допомагали організму боротися. Якщо піддослідні мали третю чи четверту стадії – навпаки, швидше гинули.

У 2020 р. українські науковці з Інституту клітинної терапії розпочали клінічне випробування, де використали мезенхімальні стовбурові клітини (з них найлегше культивувати інші клітини. – Ред.). Їх застосували для лікування хворих з тяжкою пневмонією, яку спричинив COVID-19. І. Скрипкіна з колегами почала вивчати, як змінюються маркери в крові, що відповідають за захист організму від запалення, та чи можна визначити ті з них, які вкажуть на ураження серця чи легенів, які викликала хвороба.

І. Скрипкіна зазначає: «Це були люди, які лежали в реанімації. Їм давали перевірені стовбурові клітини, які допомагали захистити легені. У хворих, які не можуть дихати та мають запалення легенів, формуються рубці, які залишаються на все життя. У тих, кому ми вводили стовбурові клітини, ці спайки не утворювалися».

Пацієнтам давали клітини, які І. Скрипкіна власноруч перевіряла методом ПЛР. Ці клітини не мали рецепторів, з якими міг би взаємодіяти вірус SARS. Дослідники вводили їх 15-м пацієнтам, а потім перевіряли кров через 7, 14 і 28 днів. Уже за тиждень вони побачили, що кількість маркерів, які захищають організм, збільшилася, а тих, що показують запальний процес, зменшилася. Наразі результати цих досліджень подали до розгляду в журнал «Frontiers in Immunology», який є провідним у галузі імунології.

Молекулярна фізіологиня, генетикиня, старша наукова співробітниця Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця кандидатка біологічних наук Т. Древицька за час своєї наукової діяльності працювала в різних напрямках – від вагітності, ускладненої хромосомними аномаліями, до досліджень ішемії, інфаркту, астми, діабету й інших хвороб. Під час пандемії COVID-19 медична система була перевантажена, а лікарі мали вимушено обирати людей, які можуть продовжити лікування в шпиталях. Саме тому Т. Древицька вирішила знайти загальний науковий підхід до розподілення пацієнтів – універсальний маркер важкості, який би прогнозував схильність до важкого перебігу COVID-19 у хворих з високої групи ризику. Для пошуків універсального маркера досліджували дані пацієнтів із груп ризику – з діабетом, ожирінням, артеріальною гіпертензією й іншими супутніми патологіями. Далі почали шукати діагностичний маркер, який буде досить легко визначити в будь-якій лабораторії. Ним виявилася вільна позаклітинна ДНК. Її рівень у крові хворого пацієнта вказує на майбутню важкість перебігу COVID-19: «Ми побудували математичну модель, яка довела специфічність і чутливість цього маркера. Це працює не тільки для відомих штамів коронавірусу, а й для його майбутніх мутацій і будь-яких інших вірусних захворювань. Точність нашого методу – 85 %». Наразі наукова команда Т. Древицької подала статтю до авторитетного наукового видання «Disease Markers» для отримання незалежної рецензії. Якщо маркер визнають світові експерти, лікарі зможуть запроваджувати цей метод у свою практику (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 14.01*).

***

Прогноз розвитку епідемії COVID-19 в Україні на 22 грудня 2021 р. – 4 січня 2022 р. («Прогноз РГ-58»)

В останні два тижні 2021 р. зареєстрована захворюваність знижувалася з темпом близько 20 % на тиждень. Кількість позитивних тестів за цей час спадала приблизно на 25 % за тиждень, а нових госпіталізацій – на 15 % за тиждень. Продовженню низхідної тенденції загрожує зростання ризиків з

боку штаму «Омікрон». Порівняно з піковими значеннями, кількість позитивних ПЛР-тестів зменшилася в 5,5 раза, нових виявлень поменшало в 3,5 раза, зайнятих ліжок у лікарнях – у 2,5 раза, добові госпіталізації скоротилися в 2,7 раза. Спадання захворюваності спостерігається в усіх регіонах України.

Середня кількість нових виявлень в Україні зменшилася до 6 тис. 610 осіб на день, середня кількість летальних випадків становить 287 смертей на день у середньому за останній тиждень. Згідно з прогнозними обчисленнями, середня кількість нових випадків дорівнюватиме 5 тис. 947 (SEIR_U), 4 тис. 678 (Prophet) протягом тижня 22–28 грудня 2021 р. та 3 тис. 115 (SEIR_U), 7 тис. 279 (Prophet) – протягом тижня 29 грудня 2021 р. – 4 січня 2022 р.

У Києві статистика захворюваності не відповідає реальній епідемічній динаміці через великі затримки оприлюднення даних, кількість щоденних позитивних ПЛР-тестів зменшилася більше ніж утричі порівняно з максимальними значеннями. Через затримки щоденно оприлюднюється вдвічі більше випадків, ніж робиться позитивних ПЛР-тестів.

За даними ДССУ, у жовтні кількість смертей з усіх причин була на 49,0 % вищою, ніж у середньому в жовтні 2015–2019 рр. Ця різниця у 1,7 раза перевищує кількість зареєстрованих летальних випадків при COVID-19.

Спостережувана летальність зросла до 3,1–3,2 % за неповними даними для дат 4–5-тижневої давнини. Госпітальна летальність у період пікового навантаження на лікарні зростала до 24 %.

Відповідно до оцінок темпів поширення штаму «Омікрон» і за даними про його поширеність у країнах Європи, Україна може відчувати його вплив на епідемічну динаміку вже на початку січня 2022 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 21.12*).

***

Науковці Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України завершили роботу зі встановлення штамів коронавірусу в чергових зразках, наданих Центром громадського здоров'я (ЦГЗ) МОЗ України.

ЦГЗ МОЗ України надав для дослідження вченим 74 зразки, які було взято у хворих з 9 регіонів України в період з 18 листопада по 1 грудня 2021 р.

За допомогою повногеномного секвенування нового покоління встановлено, що всі 100 % зразків є варіантами штаму «Дельта». Науковці ІМБГ НАН України детектували 12 різних варіантів штаму «Дельта», однак їхній спектр відрізняється від тих, які були поширені в листопаді.

Зокрема, виявлено новий для України варіант Дельта-штаму AY.122, який нині активно поширюється в Росії та позначається важким перебігом хвороби, високою контагіозністю (швидкістю інфікування) і високою смертністю.

Учені детектували АУ.122 у зразках із семи регіонів України: міст Дніпро, Суми, Полтава, Миколаїв, Житомир, Одеса.

Високий рівень смертності в Україні (водночас у Росії та Казахстані), порівняно з рівнем смертності в країнах Західної Європи та США, може бути пов'язаний з особливостями штамів «Дельти», що циркулюють на наших теренах, зокрема і варіанта АУ.122.

Найбільше зразків для секвенування – 39 – було надано з Одеси. Серед них науковці ІМБГ НАН України знайшли цілий спектр варіантів Дельта-штаму – 10 різних типів, які походять з різних країн світу, зокрема США, держав ЄС, Ізраїлю, Росії.

У зразках цього періоду, наданих для досліджень, штаму «Омікрон» не виявлено.

За даними лікарів з різних країн світу, «Омікрон» спричинює легший перебіг коронавірусної хвороби, однак не факт, що новий штам буде здатен швидко витіснити такий реактивний варіант Дельта-штаму, як, наприклад, АУ.122. Тому треба продовжувати ретельний моніторинг появи нових штамів у країні.

Дослідження мутацій коронавірусу вчені ІМБГ НАН України проводять на замовлення Ради національної безпеки та оборони України. Така робота триває з лютого 2021 р.

Нагадаємо, що наразі науковці ІМБГ НАН України єдині в Україні вивчають мутації коронавірусу за допомогою методу повногеномного секвенування нового покоління. У лютому 2021 р. вчені інституту вперше в країні детектували спалах штаму «Альфа» (на Івано-Франківщині), а в червні – появу в країні нового штаму «Дельта» (у Києві та на Закарпатті) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.12).*

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інтерв'ю члена-кореспондента НАН України А. Рагулі «Відкриття на горизонті: Як наночастинки очищують повітря»

Наноматеріали й нанотехнології використовують сьогодні в різноманітних галузях – від створення наноботів, чіпів і косметичних засобів до виявлення та лікування раку. Заступник директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України член-кореспондент НАН України А. Рагуля поінформував, у чому секрет наночастинок, чи завжди вони безпечні та як наноматеріали можуть очищати повітря від бактерій.

Учений зазначив: «Ера наноматеріалів почалася з досліджень німецького фізика Г. Гляйтера про нанодисперсний паладій. Він визначив, що механічні властивості матеріалу, створеного з наночастинок паладію (тобто частинок речовини розміром від 1 до 100 нанометрів) набагато більші,

ніж у звичайного паладію. Це й започаткувало еру наноматеріалів. Вони підтягнули за собою і нанотехнології. Саме тоді, ще в студентські часи я познайомився з наноматеріалами. Коли я навчався на п'ятому курсі університету, професор Р. Андрієвський запропонував мені поекспериментувати з частинками нанодисперсного нікелю. Відтоді я займаюся наноматеріалами. Дисертації та загалом увесь мій науковий доробок стосується цієї теми. Наноматеріали – це надзвичайний світ, який багато чого змінює в думках учених та інженерів. Відкриваються можливості, що раніше не були відомі для матеріалознавців, наукової спільноти та підприємців. За 40 років відкрилися сотні тисяч нових підприємств, які виробляють різноманітну нанопродукцію. Якщо в минулому столітті найбільшою і найрозгалуженішою була металургійна індустрія, яка сягала приблизно 1,2 трлн дол., то сьогодні нанотехнологічний ринок оцінюють майже в 4 трлн дол. Він і далі зростає».

А. Рагуля пояснив, як можна використати знання про наноматеріали для створення зброї, коли в Інституті проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України замислилися над прикладним аспектом роботи у сфері наноматеріалів, що таке повітряна штора та в чому специфіка європейських проєктів.

Про дослідження в інституті вчений підсумував: «Що ми отримали? Графіки демонструють, що в темряві без дії УФ випромінювання, через механічне руйнування знищилося 20 % бактерій. А коли додали фотокаталітичний вплив і УФ випромінювання, кількість знищених бактерій збільшилася приблизно до 60 %. Так ми підтвердили комбінований вплив на руйнування бактерій і спор грибків для очищення повітря. Створивши прилад, ми змонтували модуль і розмістили його в Національній бібліотеці ім. В. І. Вернадського. Він продемонстрував, що протягом 40 хв провітрювання в повітрі майже не залишається бактерій. Мені здається, це виразний доказ ефективності та користі нашої роботи. У цьому проєкті “Нанотехцентр” відповідав за синтез наночастинок. Також нашій команді належить авторське право на розробку комбінованого впливу для очистки повітря. Проєкт закінчився у 2019 р., але ми продовжуємо свої дослідження. Нас цікавить, як можна за допомогою такої концепції очистити повітря ще й від вірусів. Мені здається, якщо ми придумаємо додаткові методи захоплення й окиснення вірусів, тоді ми зможемо поборотися і з ними» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 5.01*).

***

Електрохімія функціональних матеріалів і систем

Технології майбутнього нерозривно пов'язані з розвитком новітніх електрохімічних процесів і систем, адже перенесення електронів та окисно-відновні процеси лежать в основі всієї живої та неживої природи. Саме електрохімічні процеси дають змогу отримувати функціональні матеріали з комплексом унікальних прогнозованих властивостей. Цей науковий напрям

розвивається в Україні завдяки тісній співпраці провідних наукових шкіл Києва, Львова й Харкова – академічних та університетських. Як ми вже повідомляли, 16 грудня 2021 р. Президент України підписав Указ «Про присудження Національної премії України імені Бориса Патона 2021 року» (нагадаємо, раніше ця нагорода називалася Державною премією України в галузі науки і техніки), за яким відзначено, зокрема, спільні багаторічні комплексні фундаментальні і водночас практично спрямовані дослідження вчених Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України й Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України та їхніх колег з провідних українських університетів, підсумовані в роботі «Електрохімія функціональних матеріалів та систем». Пояснюємо суть і практичну користь цих досліджень.

Автори мали на меті розробити теоретичні основи спрямованого синтезу і створити широкий спектр нових конкурентоспроможних матеріалів і систем на основі встановлення структурно-функціональних закономірностей їх електрохімічного формування. Основні напрями роботи стосувалися електрохімії – як безпосередньо методу синтезу нових матеріалів, так і дослідження й дизайну електрохімічних властивостей матеріалів / покриттів / наночастинок, які неможливо отримати в інший спосіб.

Науковці:

– створили новітню парадигму процесів електрохімічного синтезу функціональних матеріалів на основі запропонованої теорії розряду – іонізації електрохімічно активних комплексів, законів кореляційного взаємозв'язку функціональних властивостей покриттів із фундаментальними характеристиками та параметрами електрохімічної кінетики;

– розробили новітні підходи інженерії поверхні до електрохімічного синтезу та оброблення матеріалів, здатних працювати в екстремальних температурно-силових режимах при одночасному впливі агресивного середовища;

– запропонували інноваційно перспективні технології формування наноматеріалів нового покоління на основі суперсплавів, металоксидних композитів, фоточутливих гетеро- та наноструктур, електропровідних полімерів і їхніх композитів тощо (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 31.12).

***

В Інституті морської біології НАН України у 2021 р. вийшла друком наукова монографія «Риби – індикатори часу, простору, умов існування». Розповідаємо про тяглість іхтіологічних досліджень у цій академічній установі.

Попередниками розташованого в Одесі Інституту морської біології НАН України були Одеська біологічна станція Інституту гідробіології АН

УСРСР (нині – Інститут гідробіології НАН України), яка почала функціонувати в середині 1950-х років, та Одеське відділення Інституту біології південних морів АН УРСР (НАН України). Уже з перших років існування ці установи здійснювали іхтіологічні дослідження. У 1959 р. вийшла друком монографія академіка Ю. Зайцева «Іхтіопланктон Одеської затоки і суміжних ділянок Чорного моря» (Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 96 с.), а в 1960 р. доктор біологічних наук, професор К. Виноградов опублікував монографію «Іхтіофауна північно-західної частини Чорного моря» (Київ: Вид-во АН УРСР, 1960).

У 1960–1970-х роках особливості розповсюдження, морфології та екології бичкових риб вивчав кандидат біологічних наук В. Пінчук, міграції та розташування скупчень мальків і молоді кефалей біля берегів північно-західної частини Чорного моря досліджував кандидат біологічних наук М. Савчук, а доктор біологічних наук О. Виноградов вивчав видовий склад, розповсюдження й еколого-морфологічні адаптації іхтіонейстону Чорного моря. У 1990–2000-х роках дослідження іхтіопланктону й іхтіонейстону здійснював кандидат біологічних наук О. Цокур, а у 2000–2020-х роках кандидат біологічних наук С. Хуторной вивчав прибережну іхтіофауну північно-західної частини Чорного моря.

Упродовж останнього десятиріччя в Інституті морської біології НАН України вийшла серія монографій, у яких описано різноманітні аспекти іхтіофауни Одеського регіону, Чорного й Азовського морів і Світового океану.

У першій – «Іхтіофауна Одеського регіону північно-західної частини Чорного моря (біологічні, екологічні, еколого-морфологічні особливості)» – провідний науковий співробітник відділу екології крайових угруповань Інституту морської біології НАН України доктор біологічних наук О. Виноградов і молодший науковий співробітник цього відділу кандидат біологічних наук С. Хуторной розглянули видовий склад риб та абіотичні особливості різних акваторій Одеського регіону, проаналізували біологічні, екологічні й морфологічні пристосування риб на різних етапах онтогенезу до життя в різних біотопах.

Автори другої – «Екологічні закономірності розподілу морської прибережної іхтіофауни (Чорноморсько-Азовський басейн)» – провідний науковий співробітник відділу екології крайових угруповань Інституту морської біології НАН України доктор біологічних наук О. Виноградов, провідний науковий співробітник відділу якості водного середовища кандидат географічних наук Ю. Богатова, провідний науковий співробітник відділу екології крайових угруповань І. Синьогуб і молодший науковий співробітник цього відділу кандидат біологічних наук С. Хуторной розглянули особливості видового складу й розподілу прибережних риб біля північних берегів Чорноморсько-Азовського басейну від дельти Дунаю до дельти Дону. У виданні показано закономірності розподілу риб залежно від характеру процесів, що формують береги,

відмінності в складі іхтіофауни біля абразивних та акумулятивних берегів. Науковці навели якісний склад риб окремих типових акваторій – пригирлових ділянок річок, лиманів, лагун, мисів, морських портів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2021. – 31.12).

***

Візуалізація трагедії Голодомору: документальний та етичний аспекти

Про історичну достовірність і доречність ілюстрацій, якими супроводжуються наукові та публіцистичні матеріали про Голодомор 1932–1933-х рр., в інтерв'ю програмі «Імператив» радіостанції «UA: Радіо “Культура”» розповіла дослідниця української історіографії першої половини ХХ ст., провідний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук О. Юркова.

Як повідомила вчена, у 1999 р. вона долучилася до підготовки «Енциклопедії історії України» як упорядниці ілюстративного ряду. Тоді Інтернет тільки-тільки поширювався і щоб підібрати ілюстрації до статей, доводилося багато працювати в архівах, передусім у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г. С. Пшеничного, а також переглядати чимало книг і сканувати звідти світлини, – зауважила науковиця. У 2004 р. ми саме випускали 2-й том енциклопедії (на літери «Г», «Ґ» і «Д»), який містив статті про всі три масові штучні голоди в Україні: 1921–1923, 1932–1933 і 1946–1947 рр. Коли були підготовлені робочі зошити, моя колега О. Мовчан зауважила, що статтю про Голодомор 1932–1933 рр. я проілюструвала кількома фотографіями голоду 1921–1923 рр. у Поволжі. Чим неабияк мене здивувала, адже я використала знімки з фотоархіву, чітко датовані саме 1930-ми роками й атрибутовані як такі, що зроблені в Україні. Завдяки фаховості колеги вдалось уникнути помилки в «Енциклопедії».

Відтоді вчена почала з'ясовувати звідки ці фото взялися. «Це важка, але водночас захоплива робота, якою займаюся й досі: збираю та досліджую інформацію про те, як у світі розповідали про Голодомор за допомогою візуальних матеріалів», – наголосила О. Юркова.

Далі вчена продовжує: «Коли 1933 р. стало відомо про страшний голод в Україні, українська діаспора за кордоном забила на сполох, з'явилися публікації кількох іноземних кореспондентів, але фотографій до цих статей було обмаль. Аби привернути увагу до трагедії, що розгорталася в Україні, почали використовувати дотичні ілюстрації, зокрема фото, зроблені під час голоду 1920-х років у Росії (на Поволжі та Північному Кавказі). Зображення вкрай виснажених і померлих людей, рови з трупами, кладовища мали справити (і дійсно справляли) на читачів потужне емоційне враження.

Пошуком, оцифруванням і оприлюдненням у спеціальній фотобазі світлин кінця 1920-х – початку 1930-х рр., що відображають стан тогочасного

українського селянства й оповідають історії родин, постраждалих унаслідок Голодомору, опікується, зокрема, канадська дослідницька інституція The Holodomor Research and Educational Consortium. На спеціальному сайті дослідники зібрали знімки, що їх у 1932–1933 рр. зробили в Україні Александр Вінербергер, американські фотографи Джеймс Еббе (James Abbe) та Вайтінг Вільямс (Whiting Williams), а також представили світлини репресованого батуринського фотографа-кустаря Миколи Боканя. Знаменитою стала його фотографія 1933 р. з підписом “300 дней (триста!) без куска хлеба к скудному обеду”, на якій зображено родину за практично порожнім столом. Знімки Боканя віднайшли в його архівно-кримінальній справі, що збереглась у Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Нещодавно в Україні відбулася вулична виставка робіт американського фотографа Жульєна Браяна. Він відомий передусім своїми фотографіями Варшави 1939 р., але родина зберегла і фото, які на початку 1930-х рр. Браян зняв в Україні».

О. Юркова наголосила, що на сайті Інституту історії України НАН України є розділ, у якому зібрано різноманітні матеріали (і візуальні, і текстові) про голоди в Україні. Цей проєкт – «Цифровий архів Голодомору» – заступник директора з наукової роботи інституту член-кореспондент НАН України Г. Боряк започаткував іще за часів роботи в Державній архівній службі України. На жаль, серед відомих нам світлин початку 1930-х рр. чимало «постановочних» знімків пропагандистського характеру. Фотографій же, котрі розкривають суть Голодомору як трагедії, дуже і дуже мало. Вони зберігаються у фондах не лише архівів, а й музеїв (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 31.12*).

***

Наприкінці 2021 р. в Інституті економіки та прогнозування НАН України відбулося чергове засідання Громадської організації «Клуб банкірів» на тему «ВВП України: перспективи майбутнього». В обговоренні ключових питань економічного зростання країни взяли участь представники державних структур, провідних дослідницьких установ, банківської спільноти, приватного бізнесу, аналітичних центрів, громадських організацій. На засіданні був також присутній представник Посольства Республіки Болгарія в Україні.

У вітальному слові голова ради Клубу банкірів Л. Мостова подякувала Інституту економіки та прогнозування НАН України за багаторічну плідну співпрацю з клубом, а також відзначила особливу важливість проведення його чергового засідання саме в стінах інституту і слухність пропозиції заступника голови Ради Національного банку України доктора економічних наук В. Фурмана щодо вибору теми й місця проведення засідання клубу.

Заступник директора Інституту економіки та прогнозування НАН України член-кореспондент НАН України С. Кораблін у своєму виступі

торкнувся концептуальних питань економічного зростання в Україні. Він, зокрема, підкреслив проблематичність визначення показника потенціального зростання ВВП. Доповідач зазначив, що, попри поширене уявлення, цей параметр для України становить 4 % на рік, кількісне обґрунтування де-факто відсутнє. Це має неабияке значення, адже, серед іншого, саме такі прогностичні параметри закладаються й у стабілізаційні програми Міжнародного валютного фонду, й у програмні документи уряду та центрального банку країни.

Інша проблема економічної динаміки України пов'язана з відсутністю цільових показників зростання ВВП, адже на практиці застосовуються лише його прогностичні параметри.

Зважаючи на структурні (сировинні) вади вітчизняної економіки, можливість її сталого прискорення прямо пов'язана з підвищенням її технологічного укладу. Проте розраховувати на це за нинішніх рівнів валового нагромадження капіталу (7,5 % ВВП у 2020 р. та 1,4 % ВВП у першому півріччі 2021 р.), на жаль, не можна.

Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, провідний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАН України у 2014–2018 рр. доктор економічних наук Я. Жаліло порушив питання про глобальні та національні завдання й перешкоди для прискорення економічного зростання. Він зазначив, що у світі зараз впроваджуються нові підходи не лише до монетарної та бюджетної політики, а й загалом до організації управління економікою. За цих умов стандартні інструменти можуть не спрацювати і навіть перешкоджати економічному розвитку.

На засіданні виступили також заступник голови правління Національного банку України у 1993–1994 рр., заступник голови правління Державного спеціалізованого комерційного Ощадного банку України у 1998–1999 рр., представник Національного банку України у Верховній Раді України у 2000–2003 рр. Б. Марков, директорка Департаменту координації фінансової політики Міністерства економіки України Т. Сисоєва, голова наглядової ради Акціонерного товариства «Кристалбанк» В. Копилов, радник голови Ради Національного банку України Є. Степанюк, завідувач відділу фінансових ринків Академії фінансового управління Міністерства фінансів України кандидат економічних наук А. Дробязко, голова Правління Агентства з рефінансування житлових кредитів, президент Української іпотечної асоціації С. Волков, радник голови Правління Акціонерного банку «Укргазбанк» В. Кравець (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.12).

***

У Науково-технологічному комплексі «Інститут монокристалів» НАН України 17 грудня 2021 р. було відкрито чергову оснащену найсучаснішим обладнанням лабораторію хроматографічних методів

аналізу. Вона завершує повну комплектацію обладнання Центру із контролю якості лікарських засобів, де за унікальними для України методами перевіряють якість вітчизняних і зарубіжних фармпрепаратів.

Лабораторія хроматографічних методів аналізу є однією з найпотужніших в Україні, де сконцентровано найсучасніші прилади для такого аналізу та застосовуються чотири види хроматографічних методів: рідинна хроматографія з мас-детектуванням, газова хроматографія з мас-детектуванням, високоефективна рідинна хроматографія з діодно-матричним спектрофотометричним детектором та йонна хроматографія. Перші два методи – дуже потужні для визначення надмалих кількостей органічних речовин у летких та нелетких пробах. Нове обладнання, крім того що дозволяє виконувати складний аналіз фармацевтичних субстанцій та фармпрепаратів, дає змогу виконувати наукові роботи на дуже високому сучасному рівні.

Генеральний директор НТК «Інститут монокристалів» НАН України академік НАН України В. Семиноженко у своєму виступі на відкритті лабораторії зауважив: «Ми завжди намагаємося бути на крок попереду і своє матеріально-технічне забезпечення плануємо таким чином, щоб продуктивно співпрацювати з фармакомпаніями не тільки в галузі контролю якості вже розроблених та випущених препаратів, а й брати участь у створенні нових фармацевтичних препаратів та компонентів. Ми співпрацюємо як з провідними фармацевтичними підприємствами та компаніями України, так і з лабораторіями, які задіяні в державному контролі лікарських засобів. Вже 24 фармкомпанії, що входять в ТОП найпотужніших компаній України підписали з нами контракти. Наш Комплекс має діючу атестацію Держлікслужби України з організації незалежного лабораторного контролю якості лікарських засобів та є провідною науковою установою країни в галузі аналітичного забезпечення контролю якості лікарських засобів та їх компонентів. Завдяки цьому сьогодні точно можна сказати, що Харків стає центром контролю лікарських засобів в Україні».

У відкритті взяли участь директор ДП «Фармакопейний центр» О. Гризодуб та його заступник Д. Леонтьєв, директор з якості ПАТ «Хімфармзавод “Червона зірка”» О. Тіміна та керівники підрозділів цього підприємства, а також начальник лабораторії відділу досліджень та розробок ПрАТ «Лекхім-Харків» О. Колеснік (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 21.12).*

Наукові видання НАН України

Головні видання Інституту народознавства НАН України останніх років: дослідження з церковного мистецтва й етнологічний словник

Минулого року видавництво «Фоліо» (Харків) завершило випуск ґрунтового аналітичного дослідження «Церковне мистецтво України: у 3-х т.» (Т.1. «Архітектура. Монументальне мистецтво», Т. 2. «Образотворче мистецтво», Т. 3. «Декоративне мистецтво»), підготовленого в Інституті народознавства НАН України. Відповідальний редактор видання – директор інституту академік С. Павлюк, керівниця проєкту та наукова редакторка – завідувачка відділу народного мистецтва інституту кандидат мистецтвознавства Л. Герус. Воно є результатом тривалої наполегливої праці мистецтвознавців установи.

Актуальність цього фундаментального колективного дослідження зумовлена необхідністю кардинальної переоцінки та сучасної інтерпретації гуманітарними науками етнокультурної мистецької спадщини українців, наукового упорядкування й осмислення, а також повномасштабного успадкування й засвоєння сучасним українським суспільством національної культурної спадщини. Авторський колектив видання вперше здійснив повноцінний та вичерпний огляд церковного мистецтва в розмаїтті його жанрів і видів протягом понад тисячолітнього розвитку християнства на українських теренах. Зокрема, з'ясовано: роль і значення українського церковного мистецтва в системі духовної культури; особливості архітектури, формування предметного середовища церковного інтер'єру; взаємовпливи та взаємозв'язки народного і професійного образотворчого та декоративного мистецтва; а також проінтерпретовано світові художні стилі та специфіку художнього образу в українському мистецтві.

Завдяки високому науковому потенціалу та рівню дослідницького набутку авторів це фундаментальне дослідження утворює церковне мистецтво як органічну складову української культури, визначає його роль у формуванні світоглядних уявлень, духовних цінностей, національних особливостей і загалом ментальності українського народу.

Серед визначних праць цієї наукової установи останніх років слід також відзначити «Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології», що його уклав академік С. Павлюк. У цьому виданні упорядковано й уніфіковано понятійний апарат етнологічної науки, зокрема її теоретичної частини. Дефініція понять і термінів враховує сучасний наробок провідних етнологічних наукових центрів світу, а також їх інтерпретацію у сфері суміжних суспільствознавчих дисциплін – філософії, соціології, політології (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 12.01*).

***

Вийшов друком 54-й випуск щорічного збірника наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки України» (видається в Інституті економіки та прогнозування НАН України), редакція якого підготувала спеціальний розділ, присвячений 200-річчю від народження І. В. Вернадського (1821–1884) – ученого-економіста,

основоположника теорії потреб, історика і теоретика економічної науки, громадського та державного діяча, професора кафедри політичної економії та статистики Київського університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), публіциста й видавця, батька першого президента Національної академії наук України (тоді ще Української академії наук) академіка Володимира Вернадського (1863–1945) та діда історика і правознавця Георгія Вернадського (1887–1973).

Зважаючи на роль І. Вернадського як ученого і педагога у формуванні академічної традиції, непересічне значення його діяльності для розвитку економічної науки, редколегія видання вважала за необхідне вшанувати пам'ять цієї особистості публікацією окремих творів з її наукового доробку.

У рубриці «Наші публікації» вперше українською мовою перевидаються праці «Що потрібно для землеробства» та «Про зовнішню торгівлю», написані й опубліковані на сторінках науково-публіцистичних видань у середині ХІХ ст. Звернення до них сьогодні зумовлене не тільки тим, що ці праці фактично перебувають поза науковим дискурсом і важкодоступні для сучасного читача, а й актуальністю проблем, порушених ученим.

У короткому нарисі «Що потрібно для землеробства» (1864) І. Вернадський, розглядаючи загальні умови економічного розвитку й активізації народних продуктивних сил, наголошує на значенні урядової політики сприяння землеробству. Окремо зупиняється на значенні освіти в контексті формування споживчої культури і внутрішнього ринку для вітчизняної продукції та наукового знання як теоретичного базису раціонального землеробства. Сучасно звучить і вимога забезпечення громадянських прав і рівності можливостей вільного користування землею як основним ресурсом і умовою господарського розвитку.

Публікація статті «Про зовнішню торгівлю» (1856) супроводжувала роботу І. Вернадського над російським перекладом праці Л. Тенгоборського «Essai sur les forces productives de la Russie» («Нарис про продуктивні сили Росії», Париж, 1852–1855). Стаття репрезентує цілісність наукових поглядів І. Вернадського на природу, значення, рушійні сили та бар'єри зовнішньоторговельних відносин між народами. Ця праця містить цінні фактологічні дані про структуру, обсяги й динаміку зовнішньої торгівлі Російської імперії, а також висновки І. Вернадського про місце зовнішньої торгівлі в системі пріоритетів економічної політики держави.

У цьогорічному випуску збірника наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки України» подається уточнена й доповнена бібліографія наукових і науково-публіцистичних праць І. Вернадського, а також перелік публікацій, присвячених його науково-педагогічній діяльності та економічній спадщині (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 21.12).

***

Вийшов друком свіжий номер журналу «Вісник Національної академії наук України» за грудень 2021 р.

Відкриває випуск стаття завідувача відділу нервово-м'язової фізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України академіка НАН України Я. Шуби «Від незрячої мухи до захворювань людини: історія відкриття та дослідження термо- і механорецепторів», присвячена лауреатам Нобелівської премії з фізіології або медицини 2021 р.

Продовжують номер стаття завідувача відділу статистичної теорії конденсованих систем Інституту фізики конденсованих систем НАН України академіка НАН України Ю. Головача «Ціле є більшим за суму його частин» і стаття директора Інституту органічної хімії НАН України члена-кореспондента НАН України М. Вовка «Асиметричний органокаталіз – новітня стратегія конструювання хіральных молекул для сучасної техніки, технології та медицини», у яких йдеться про роботи лауреатів Нобелівських премій із фізики та хімії у 2021 р.

Далі увазі читачів пропонується стаття віцепрезидента НАН України академіка НАН України В. Богданова і першого заступника головного ученого секретаря НАН України – начальника Науково-організаційного відділу Президії НАН України О. Кубальського «Про концепцію розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки».

Розділ «Наука і суспільство» містить статтю академіка-секретаря Відділення фізики і астрономії НАН України академіка НАН України В. Локтева «Якщо ситуація з наукою в країні не зміниться кардинально, Україні не допоможе сам Господь Бог».

В «Офіційному розділі» представлена інформація про засідання Президії НАН України, що відбулися 13 і 27 жовтня минулого року, зокрема стенограми виголошених на них наукових доповідей: «Відеосистеми реального часу з елементами штучного інтелекту» (доповідач – завідувач відділу інтелектуальних відеосистем реального часу Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України академік НАН України В. Боюн); «Про співпрацю Національної академії наук України і Державного космічного агентства України зі створення системи контролю та аналізу космічної обстановки» (доповідачі – голова Ради з космічних досліджень НАН України академік НАН України Я. Яцків і начальник Національного центру управління та випробувань космічних засобів ДКА України кандидат технічних наук В. Присяжний); «Наукові засади фітобіотичної стратегії збереження навколишнього середовища в сучасних умовах» (доповідач – завідувач відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України академік НАН України Я. Дідух); «Стан і перспективи розвитку досліджень у галузі корозії та протикорозійного захисту конструкційних матеріалів в Україні» (доповідач – заступник директора з наукової роботи Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України член-кореспондент НАН України М. Хома).

Завершують номер вітальні публікації з нагоди ювілеїв членів академії – 70-річчя академіка НАН України М. Азаренкова, 60-річчя академіка НАН України С. Ахоніна, 75-річчя члена-кореспондента НАН України В. Мікловди (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 22.12*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Конкурс на отримання грантів для візитів молодих науковців НАН України на місячний термін до Польщі з метою стажування в науково-дослідних установах Польської академії наук

Згідно з Протоколом до Угоди про наукове співробітництво між Польською академією наук (ПАН) і Національною академією наук (НАН) України на 2022–2024 рр. у поточному році ПАН прийме у своїх науково-дослідних інститутах молодих вчених установ НАН України (до 35 років) для проходження стажування з усіх галузей наук.

Організаційні та фінансові умови зазначених візитів до Польщі викладено в Додатку 3 Протоколу до Угоди про наукове співробітництво між ПАН і НАН України на 2022–2024 рр. Охочі взяти участь у конкурсі мають надати коротку наукову біографію (CV) англійською та українською мовами.

CV разом із супровідним листом необхідно подати до Відділу міжнародних зв'язків НАН України не пізніше 18 лютого 2022 р. на адресу: 01601 МСП, Україна, Київ 30, вул. Володимирська, 54, Президія Національної академії наук України, відділ міжнародних зав'язків НАН України. Наявність електронних версій обов'язкова (надсилати у форматі DOC на електронну адресу petrushenko@nas.gov.ua з поміткою «на конкурс щодо стажування в ПАН»).

Після прийняття польською стороною рішення щодо схвалених кандидатур для здійснення візитів до Польщі, відповідне оголошення буде розміщено на офіційному вебсайті НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 18.01*).

***

Відбулася Міжнародна наукова конференція «XXIV Сходознавчі читання А. Кримського», присвячена 30-річчю Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

Для участі в конференції свої тези доповідей подали науковці з різних наукових та навчальних установ України та зарубіжжя.

Тематика заходу охопила різноманітні напрями сходознавчої науки. На секції «Східні пам'ятки в Україні» доповідачі проаналізували східні мотиви в писемних, архітектурних та побутових пам'ятках на території України, зокрема таких, як східні килими гетьманщини, караїмська кенаса в Харкові, рукописи талмудичного, рабиністичного та полемічного характеру.

Секція «Давній та Середній Схід: історія та культура» відзначилася цікавими доповідями щодо релігійних та міфологічних уявлень східних народів у давнину, про політичні, правові, ієрархічні, крос-культурні процеси східного світу. Були також представлені доповіді про образи шумерсько-аккадської міфології, єгипетських богів у культурі римських провінцій, концепт потойбічного трону в давньоіранській традиції, прашу у Вірменії, політичну боротьбу в Прикаспійському регіоні, політико-правові особливості тюркського полівасалітету.

На секції «Історія та культура країн Далекого Сходу» була розглянута широка проблематика історичного та культурологічного характеру щодо Китаю та Японії. Особливо цікавими виявилися доповіді про японське консульство в Одесі, що відкривають раніше засекречені матеріали.

Доповіді секції «Країни та народи Сходу у Новий і Новітній час» охопили різноманітну тематику як у географічному плані, так і в часовому. Особливо жваве обговорення викликали доповіді, що стосувалися студентських обмінів між КНР і Україною, співробітництва Камбоджі й КНР, ромських національних районів в УСРР, «Хизбалли», постаті Муса-бек Рафієва, монгольської політичної традиції, північнокорейської ядерної загрози.

На секції «Релігійні та філософські вчення Сходу» були розглянуті, зокрема, доктринальні елементи есхатології ісламу, східні витoki іморталізму і трансцендентального трансгуманізму, постать філософа і вченого І. Тосіхіко, філософські погляди І. Рушда.

Під час роботи секції «Мови та літератури народів Сходу» доповідачі торкнулися різних аспектів східної філології, у тому числі, творчості Ю. Емре та книжно-літературний процес на українських землях, жіночої палацової лірики династії Ляо, флористичної символіки в газелях Газаї, етнокультурної специфіки компліментів у турецькій мові.

Секція «Крим: історія, культура, сучасність» була присвячена різним аспектам кримської проблематики, зокрема, кримській діаспорі Туреччини, османському керівництву Аккерманської фортеці, боротьбі за українізацію Криму, політичній діяльності Нур-Девлета в Кримському ханстві, суфійській спадщині у Буджаку.

Крім того, у рамках конференції було проведено Третій науково-практичний семінар «Кримськотатарська мова в Україні: функціонування та шляхи розвитку». На семінарі голова громадської організації «Алем» Е. Аджієва представила схвалену Кабінетом Міністрів України «Стратегію розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки». Учасники, серед яких були науковці Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, викладачі Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, активісти та представники кримськотатарських громадських організацій, обговорили нагальні проблеми реалізації Стратегії та втілення затвердженого плану заходів.

Міжнародна наукова конференція «XXIV Сходознавчі читання А. Кримського», присвячена 30-річчю Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, пройшла успішно, за результатами її роботи будуть надруковані тези доповідей (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 23.12).

Здобутки української археології

Культури Трипілля та лійчастого посуду як приклад контактів неолітичних цивілізацій Сходу та Заходу

Молоді вчені наукових установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України 17 грудня минулого року прозвітували про результати виконання проєктів за грантами НАН України для молодіжних дослідницьких лабораторій і груп у 2020–2021 рр. Один із таких проєктів – «Культури Трипілля та лійчастого посуду як приклад контактів неолітичних цивілізацій Сходу та Заходу» – виконувався в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, що у Львові. Керував проєктом науковий співробітник відділу археології цього інституту кандидат історичних наук А. Гавінський. Пояснюємо суть і значення отриманих наукових результатів.

Найбільшими європейськими археологічними культурами доби неоліту (IV – початку III тис. до н. е.) були трипільська культура та культура лійчастого посуду (або ж культура лійчастих кубків), які разом охоплювали велику частину Європи: від берегів Північного моря на заході до Чорного моря на сході. Різні за своїм походженням, ці культури демонструють відмінні стилі матеріальної та духовної культури, які вже кілька століть поспіль вражають дослідників своєю неповторністю.

Зустріч цих неолітичних «цивілізацій» відбулася приблизно 3700–3600 рр. до н. е. на території сучасних західних областей України – у географічних районах верхів'їв Дністра, Західного Бугу та Горині.

Найінтенсивніше вони контактували в прикордонній зоні, на відстані приблизно 100–150 км. Це спілкування було мирним. Дві культури користувалися спільними родовищами кременю, обмінювалися досвідом господарювання, предметами прядіння й ткацтва, мідними виробами. Значна кількість «імпортової» кераміки в середовищі обох культур може свідчити про обмін не лише матеріальними предметами, а й окремими їхніми представниками. Так у культурі лійчастих кубків з'явилися не притаманні їй основному ареалові орнаментований посуд на зразок трипільського, опуклобок і амфори, накривки для начиння та технологія виготовлення цих предметів.

Найбільшим був взаємовплив у духовній сфері, у якій культури абсолютно різнилися. За основу культури лійчастого посуду правила мегалітична ідея з величними поховальними комплексами, а у трипільській культурі особливо розвинутими були культи родючості, виражені в

багатогранній символічній орнаментиці, зооморфній й антропоморфній пластиці. Представники культури лійчастих кубків запозичили окремі з цих елементів: у них з'явилися посудини з ручками у вигляді неймовірно реалістичних баранячих голівок, прикрашених складним символічним орнаментом, заповненим білою пастою, що надавало цим виробам релігійно-магічного змісту.

Трипільля натомість запозичувало в лійчастих кубків ритуали, пов'язані з модельками глиняних сокирок і культом води. Особливо виражені ці культури в пізньотрипільських спільнотах Волині в околі сучасного міста Острог. Саме там сконцентровані поселення з найбільшою кількістю «імпортів» культури лійчастого посуду та синкретичною керамікою. Найяскравіше про ці впливи свідчать специфічні орнаментовані кубки на зразок «лійчастих», із символічними мотивами води й дощу.

За підсумками проєкту «Культури Трипільля та лійчастого посуду як приклад контактів енеолітичних цивілізацій Сходу та Заходу» вже підготовлено однойменну монографію. Виявлені під час археологічних розкопок артефакти експонуються в державних музеях і на публічних фотовиставках. Результати досліджень стануть у пригоді при вивченні та написанні історії України й рідного краю, а також для прокладання туристичних маршрутів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 23.12).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Понад десятиліття – від 2010 р. науковці сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу Інституту економіки та прогнозування НАН України проводять дослідження, спрямовані на пошук оптимальних шляхів протидії змінам клімату.

Як відомо, такими пошуками наразі зайнятий увесь світ. Перша Всесвітня кліматична конференція відбулася понад 40 років тому, у 1979 р. У 1992 р. було підписано Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, 2015 р. – Паризьку угоду (головний посил якої – утримування зростання середньої світової температури на рівні значно нижче +2 °С від доіндустріальних рівнів і спрямування зусиль на обмеження зростання температури до +1,5 °С від доіндустріальних рівнів). За Паризькою угодою, зобов'язання зі скорочення викидів парникових газів (ПГ) в атмосферу беруть на себе всі держави – незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку. Україна ратифікувала цю угоду у 2016 р. Кожна країна індивідуально визначає свою участь у досягненні глобальної кліматичної мети – така участь передбачає подання національно визначеного внеску (НВВ) у скорочення викидів ПГ. Оскільки сторони зобов'язані кожні п'ять років переглядати свої нові національні зобов'язання та брати нові, амбітніші за попередні, то вчені академії ще з 2015 р. долучилися до порятунку планети від імені держави Україна.

Наслідки зміни клімату в Україні на сьогодні такі разючі, що прямо загрожують життю і здоров'ю її жителів через почастищення й інтенсивність аномальних природних явищ, підвищення середньої температури повітря, зростання посушливих місяців (як у холодні, так і у теплі сезони), зменшення тривалості й товщини снігового покриву, що загрожує втратою питної води та нестачею продовольства. Тому з часом дослідження науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України вийшли за межі досягнення кліматичних цілей, розширивши їх соціально-економічними. Отримані результати вчені представили на трьох кліматичних конференціях ООН, остання з яких – COP26 – 26-та сесія Конференції Сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату – відбулась у Глазго (Шотландія, Велика Британія) наприкінці жовтня – початку листопада минулого року.

Проаналізувавши останні світові наукові дослідження, Міжурядова група експертів із питань змін клімату (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) заявила: якщо не вжити негайних заходів (тобто досягнути глибокого скорочення викидів вуглекислого газу CO₂ й інших ПГ), уже в найближчі 20 років глобальна температура зросте більш ніж на 1,5°C порівняно з доіндустріальною добою. «Зміна клімату є широкомасштабною, швидкою та інтенсивною, і деякі тенденції тепер незворотні, принаймні на цей період часу», – йдеться в останньому звіті IPCC, оприлюдненому в серпні минулого року.

Потенційно 2025 року Україна може стати країною-господаркою чергової сесії Конференції Сторін Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй. Тому результати перебування науковців сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу Інституту економіки та прогнозування НАН України – завідувача сектору кандидата економічних наук Р. Подольця та провідного наукового співробітника кандидата технічних наук О. Дячука – на COP26 вчена рада інституту заслухала на своєму засіданні 24 грудня 2021 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 18.01).

***

«Відновлювана енергетика: альтернативи немає», – під такою назвою в газеті «День» [№ 149–150, (2021)] вийшла стаття почесного директора Інституту відновлюваної енергетики НАН України члена-кореспондента НАН України Н. Мхітаряна. В ній йдеться про світову енергетичну кризу, наслідки для світової економіки, пошук винних, причини кризи та перспективи відновлюваної енергетики.

Автор статті зазначає: «Стратегічними причинами світової енергетичної кризи, набагато масштабнішої, ніж нинішня, є обмеженість запасів енергоресурсів, дорожчання їх видобутку, досягнення піків видобутку й енергоспоживання, що їх перевищує, віддаленість термоядерної альтернативи. Звідси стратегічний висновок: якщо залишити все, як є, криза

– невідворотна. Отже, виходить, що відновлювану енергетику треба розвивати, бо це єдина можливість якщо й не уникнути кризи, то хоч би пом'якшити її наслідки. Таке розуміння дозволяє з правильних позицій та у правильній перспективі оцінити стан і можливості відновлюваної енергетики».

Щодо перспектив на майбутнє Н. Мхітарян зауважує: «По-перше, не слід панікувати: поточна криза поки ще не справжня; справжня почнеться тоді, коли буде вже неможливо компенсувати падіння видобутку традиційних ресурсів, вичерпаються джерела традиційних видів палива або їх видобуток стане абсолютно нерентабельним. Щонайменше, декілька десятиліть у людства в запасі ще є. По-друге, час, що залишився, потрібно використати продуктивно: об'єднувати мережі, зменшувати втрати, відпрацьовувати нові технології відновлюваної енергетики (та інших її видів). (...) Перехід на поновлювану енергетику слід здійснювати на основі технологій наступних поколінь. І для цього потрібні наукові відкриття в різних галузях природничих наук, досконалі математичні моделі, інноваційні прикладні результати. По-третє, необхідно враховувати регіональні особливості – і в масштабі континентів, і окремих країн. (...) Тому надзвичайно важливими є дослідження та розробки Інституту відновлюваної енергетики НАН України, що системно акумулюють світові досягнення та вітчизняний досвід створення енергетичних програм. Згідно з останніми розрахунками Інституту відновлюваної енергетики НАН України, якщо 2015 р. частка відновлюваних джерел енергії у виробництві електроенергії в Україні становила 5 %, то 2020 р. уже досягла 9,2 %, і якщо підтримка з боку держави та бізнесу не послабне, 2025 р. повинна становити 13,1 %, а 2035 р. – 20,3 %. Ця перспективна частка у 2035 р. буде ще вчетверо меншою, ніж уже зараз у Норвегії, Бразилії та Новій Зеландії, та вдвічі меншою, ніж у Німеччині, Іспанії та Румунії. Але головне на сьогодні для відновлюваної енергетики – це зберегти цю тенденцію росту та підтримувати її на всіх рівнях, від наукового до державного» (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 4.01*).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Про внесок науковців Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України в успішну реалізацію проекту запуску українського супутника «Січ-2-30»

З бази Космічних сил США на мисі Канаверал 13 січня цього року стартувала ракета Falcon 9 з українським супутником «Січ-2-30», що успішно відокремився від розгінного блоку ракети та був виведений на цільову орбіту заввишки 525 км. Із супутником встановлено стійкий зв'язок. Протягом двох місяців проходитиме стабілізація на орбіті, перевірка роботи сонячних

батареї, випробування та налагодження всіх робочих систем. Перший пробний знімок заплановано отримати на дев'яту добу.

«Січ-2-30» – четвертий український супутник, який після десятирічної перерви повернув нашу державу в космос. Супутник розробило та виготовило ДП «Конструкторське бюро “Південне” ім. М. К. Янгеля» разом із іншими українськими підприємствами. Свій внесок в успішну реалізацію цього проєкту зробили й науковці відділу магнетизму технічних об'єктів Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України, утвореного в результаті реорганізації Державної установи «Інститут технічних проблем магнетизму НАН України».

Минулого року на замовлення ДП «КБ “Південне”» на магнітовимірювальному стенді Магнітодинамічного комплексу інституту, який є науковим об'єктом, що становить національне надбання, було виконано комплекс робіт із вимірювання магнітних характеристик космічного апарата «Січ-2-30». Розроблений науковцями новий метод точного вимірювання надмалих (менше $0,1 \text{ A}\cdot\text{m}^2$) магнітних моментів орбітальних космічних апаратів впроваджено в методику визначення магнітних характеристик «Січ-2-30», використання яких в алгоритмах управління апаратом дає змогу підвищити точність і стабільність його орієнтації в навколосемному просторі (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 4.01*).

***

У черговому випуску своєї авторської програми «Все про Всесвіт з Іваном Крячком» на YouTube-каналі «Все про Всесвіт» виконувач обов'язків завідувача лабораторії методологічного та інформаційного забезпечення освіти і науки астрономічної (МІЗОН-А) Головної астрономічної обсерваторії НАН України І. Крячко повідомив про новини астрономії за другу половину грудня 2021 р., а також підбив астрономічні підсумки року.

Нарешті 25 грудня 2021 р. відбувся запуск Космічного телескопа ім. Джеймса Вебба (це спільний проєкт американського Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору, Канадського космічного агентства та Європейського космічного агентства), котрий, як очікується, допоможе науковцям більше дізнатися про Всесвіт, зокрема його історію. Цей інструмент реєструватиме інфрачервоне випромінювання, а отже, зможе «зазирнути» в далеке минуле нашого Всесвіту, чого, наприклад, не давав змогу зробити Космічний телескоп ім. Габбла. Плановий термін роботи нового телескопа – п'ять років, і, можливо, його продовжать до 10 років і навіть більше. Річ у тім, що ракета «Аріан» вивела телескоп у космос настільки точно, що для першої корекції орбіти знадобилося всього 67 хвилин замість запланованих трьох годин, тобто було витрачено менше палива. Тривалість роботи Космічного телескопа ім. Джеймса Вебба залежатиме від двох головних чинників – стану обладнання та кількості

палива. Пункт призначення інструмента – точка Лагранжа, розташована за півтора мільйона кілометрів від Землі, тому жодні ремонтні бригади вже не зможуть до нього долетіти (як це було з тим-таки Космічним телескопом ім. Габбла). По прибутті туди дзеркало телескопа повністю розгорнеться і ввімкнуться наукові прилади, безперебійну роботу яких забезпечуватиме великий захисний екран, що запобігатиме їх перегріванню. На сонячній стороні цього екрана температура становитиме близько $+85^{\circ}\text{C}$, на протилежній, тіншовій, -233°C . Телескоп має розпочати спостереження на початку літа 2022 р.

За підсумками тривалих астрономічних спостережень із використанням різних телескопів група астрономів під керівництвом Н. Мірет-Ройг з Астрофізичної лабораторії в Бордо (Франція) та Віденського університету (Австрія) виявили в напрямку сузір'я Скорпіона велику групу (близько ста) так званих планет-бродяг, або ж планет-сиріт, тобто планет, які не мають материнських зір. Далекі зорі спостерігати важко, а значно менші планети й поготів. Як їх знайшли? Річ у тім, що планети навіть уже як сформовані тіла випромінюють певне тепло, яке спроможні зафіксувати телескопи і дуже якісні приймачі випромінювання. Проте вчені достеменно не знають, як виникають такі «безрідні» планети. Щодо цього висунуто дві основні гіпотези. Згідно з першою, вони існували в зоряних системах, але були викинуті звідти й опинились у космосі самі. За другою гіпотезою, ці планети сформувались із газопилової хмари, маси якої забракло для утворення зорі (навіть коричневого карлика). Цю загадку ще належить розгадати, й інтерес астрономів до неї зараз значний (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 11.01).

Наука і влада

Президентський університет: Міністерство освіти і науки України та Національна академія наук України підписали Меморандум.

Міністр освіти і науки С. Шкарлет і президент Національної академії наук України академік А. Загородній 23 грудня 2021 р. підписали Меморандум щодо реалізації проєкту «Президентський університет».

«Консолідація зусиль дасть позитивний результат на шляху до створення потужного університету, який стане точкою перезавантаження системи, розробки нового підходу до пошуку й продукування знань, а також підготовки кадрів», – зазначив С. Шкарлет.

Документ окреслює сфери двосторонньої співпраці до 1 жовтня 2025 р. щодо консолідації в поглибленні, зміцненні та розширенні зусиль у межах реалізації проєкту «Президентський університет», концепцію якого схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів.

«Цього року ми розробили ескізний проєкт, провели інженерно-пошукові роботи, підготували законопроєкт «Про Президентський

університет», з метою залучення найкращих українських викладачів і науковців було проведено презентації та круглі столи в Одесі, Івано-Франківську, Маріуполі, Харкові та інших містах України. Проведено також перший раунд перемовин з іноземними донорами, тендери на підготовчі роботи та концепцію науково-технологічного парку, підготовлено освітньо-наукові програми та закладено 500 млн грн у бюджет 2022 р.», – зазначив міністр.

«Національна академія наук України вже долучилася до реалізації цього проєкту і підготувала низку пропозицій щодо освітньо-навчальних програм і складу робочих груп, покликаних сформулювати робочу тематику за основними напрямками підготовки фахівців Президентського університету. Позитивним виявився досвід Київського академічного університету, який у своїй діяльності вже реалізує принцип навчання через дослідження та інновації», – зазначив президент НАН України академік А. Загородній (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2021. – 24.12).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Г. Булахова, мол. наук. співроб. НБУВ

Сучасні тенденції розвитку інтернет-представництва Бібліотеки Конгресу США

У статті узагальнено сучасний зарубіжний досвід представлення інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі на прикладі Бібліотеки Конгресу США. У результаті дослідження виявлено, що бібліотекам необхідно зосереджуватися в інтерактивному медіасередовищі, використовуючи різноманітні канали комунікації. Визначено перспективи розвитку інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі.

Ключові слова: Бібліотека Конгресу США, вебсайт, інтернет-представництво, мобільні додатки, чат-боти, підкасти, блоги.

Сьогодні з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій бібліотеки нарощують представлення своєї діяльності в інтерактивному вебсередовищі як за допомогою різноманітних вебсайтів, так і різних комунікаційних каналів. Нові технологічні досягнення сприяють у налагодження ефективного дистанційного обслуговування, спілкування та взаємодії з користувачами. Застосування різних засобів інтерактивної комунікації зближує їх із читачами, тобто в такому форматі бібліотека «йде» до читача, формуючи при цьому імідж сучасної установи, яка відповідає запитам інформаційного суспільства.

Проблема використання бібліотеками вебсайтів перебуває в полі зору наукового бібліотечного співтовариства. На сучасному етапі досліджень

розроблено теоретичні узагальнення. В. Горовий розглядає національний рівень розвитку інформатизаційних процесів як об'єднуючий елемент глобальних, загальноцивілізаційних і національних інтересів у сучасному інформаторстві [1]. Питання формування, упорядкування та управління бібліотечними інформаційними ресурсами в контексті соціокомунікаційних процесів та формування суспільства знань розглядає К. Лобузін [2].

Г. Шемяєва висвітлює питання створення корпоративних електронних каталогів, шляхи вдосконалення їхнього довідково-пошукового апарату, формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів [3]. Явище медіаконвергенції як процесу злиття традиційних засобів масової інформації та комунікації в єдиний інформаційний ресурс досліджує Ю. Половинчак [4].

Дослідники також активно напрацьовують емпіричний матеріал.

В. Бондаренко висвітлює досвід використання форм інтернет-обслуговування користувачів у діяльності провідних бібліотек світу й України на сучасному етапі [7]. Розробку наукових засад диференціації мережевих ресурсів бібліотеки та поглибленого розкриття їх інформаційно-аналітичної складової на виокремленому порталі пропонує А. Струнгар [5]. Зв'язок функціональних можливостей та еволюції порталу інформаційно-аналітичних структур на різних етапах його функціонування досліджує В. Струнгар [6].

Проте варто зауважити, що досі за межами наукового інтересу залишається діяльність зарубіжних бібліотек зі створення інтернет-представництв із виявленням новітніх технологічних рішень. Актуальним є питання, як саме бібліотеки використовують технологічні можливості для реалізації своїх завдань та функцій.

Мета статті – узагальнити сучасний зарубіжний досвід представлення інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі на прикладі Бібліотеки Конгресу США, охарактеризувати основні сучасні тенденції розвитку.

На сьогодні одним з ефективних комунікаційних каналів бібліотеки може виступати портал, що наповнює інтерактивний простір інформацією, яка оперативно циркулює в мережі.

Серед основних функцій вебсайту бібліотеки В. Бондаренко у науковій праці виділяє [7]: представницьку функцію, інформаційну функцію, комунікаційну функцію, навігаційну функцію, функцію вивчення соціальної структури користувачів. Водночас А. Струнгар характеризує портал, комунікативний потенціал якого дає змогу відрізнити його від вебсайтів [5], відзначає такі його функції, як інтеграційна, функція індексування та пошуку в інтегрованому інформаційному масиві порталу, функція категоризації та функція профілювання.

Одним із провідних електронних ресурсів як у функції наслідування певного досвіду щодо створення інформаційних ресурсів, так і у функції їх представлення в інформаційному просторі з виокремлення відповідних форм роботи бібліотеки необхідно розглянути портал Бібліотеки Конгресу США

[8]. Важливим у представленні доробку Бібліотеки Конгресу на порталі є представлення своїх продуктів – надання можливості користувачам перегляду видання Бібліотеки Конгресу, у якому висвітлено історію бібліотеки, продемонстровано її талановитих співробітників, а також популяризовано використання ресурсів найбільшої у світі бібліотеки. Наприклад, видання бібліотеки «Голос війни» (т. 9, № 3, липень – серпень 2020 р.) присвячене 75-й річниці Другої світової війни і служінню чоловіків і жінок, які боролися з нею. Крім того, на єдиній японській карті докладно описаний збиток, завданий Перл-Гарбору, а в колекціях відділу рукописів зберігаються світлини, зроблені в цій області генералом Д. С. Паттоном [9].

Варто наголосити на тому, що Бібліотека Конгресу особливу увагу приділяє питанню авторського права. На порталі бібліотеки можна знайти різноманітні матеріали, зокрема щодо права використання інформації порталу бібліотеки; політики конфіденційності користувачів порталу та колекцій; вебсайтів, сервісів та додатків бібліотеки; політики коментування і публікації тощо. Наприклад, політика конфіденційності Бібліотеки Конгресу США для соціальних мереж диференційована й залежить від типу соціальних мереж, мобільних додатків, інструментів зворотного зв'язку, відеоконференцій тощо [10].

Цікавим для користувачів є надання Бібліотекою Конгресу США освітніх – безкоштовних онлайн-ресурсів для вчителів. Бібліотека Конгресу пропонує навчальні матеріали та професійний розвиток, щоб допомогти вчителям ефективно використовувати першоджерела з цифрових колекцій бібліотеки при навчанні. Бібліотека надає робочі години офісу, де обговорюються певні теми і поточні події, щоб поділитися ідеями серед викладачів, зокрема: «Введення в Національну бібліотечну службу для сліпих та інвалідів друку», «Політичні мультфільми ХХ ст. в Бібліотеці Конгресу», «Краудсорсинг в Бібліотеці Конгресу» та ін. Важливим, як комунікаційний канал із користувачами, виступає матеріал «Краудсорсинг в Бібліотеці Конгресу», що дає змогу дізнатися про віртуальне волонтерство та переваги навчання для студентів у рамках краудсорсингового проекту бібліотеки By the People (<https://crowd.loc.gov>). Проект бібліотеки демонструє значні функціональні можливості порталу та його використання в класних кімнатах для підвищення впевненості учнів під час вивчення першоджерел і аналізу історичного контексту. Тобто користувач може робити свій внесок у проект, покращити доступ до історії, розшифровуючи, переглядаючи і позначаючи документи Бібліотеки Конгресу [11].

Серед освітніх ресурсів важливим також є надання бібліотекою серії безкоштовних вебінарів для викладачів, зацікавлених у використанні першоджерел своїми учнями, зокрема: «Перетворення запиту в дію: як залучити молодших учнів за допомогою KidCitizen», «Основи: вибір першоджерел», «Навчання цивільним ідеалам із першоджерел» та ін. Наприклад, вебінар «Навчання цивільним ідеалам із першоджерел» демонструє конкретні приклади громадянських принципів, із зазначенням

способів перевірки, інтерпретації та застосування цивільного ідеалу протягом усієї американської історії [12].

Однією з характерних ознак розвитку порталу Бібліотеки Конгресу США є його доступність. Бібліотека Конгресу прагне бути лідером і зразком для наслідування доступності.

Актуальною на сайті Бібліотеки Конгресу США є суспільно значуща інформація, яка сьогодні відображає проблему пандемії коронавірусу. На сьогодні у зв'язку з пандемією коронавірусу бібліотека працює у дистанційному режимі. Користувачі можуть отримувати доступ до багатьох її ресурсів через вебсайти loc.gov, [Ask the Librarian](http://askthelibrarian.org) і congress.gov в онлайн-режимі 24/7. Також доступні послуги щодо тлумачення авторських прав США (US Copyright Office), для цього потрібно відправити свої заявки та актуальні питання онлайн або електронні листи із запитаннями за допомогою вебсайту copyright.gov [13].

Дуже важливим є те, що бібліотека пропонує доступ до вебсайту Національної бібліотечної служби для сліпих і осіб з порушеннями зору NLS (<https://www.loc.gov/nls>), який допомагає виконати місію з надання безкоштовних бібліотечних послуг із шрифтом Брайля і книг, що «говорять», для людей із тимчасовою або постійною слабкозорістю, сліпотою або інвалідністю.

Цікавою складовою комунікаційного забезпечення Бібліотеки Конгресу є мобільний додаток BARD Національної бібліотечної служби для інвалідів і сліпих у бібліотеці, за допомогою якого користувачі отримують доступ до книг зі шрифтом Брайля та аудіоматеріалів. Відрадно, що доступ до бібліотечної служби для сліпих та інвалідів BARD надається за допомогою різних мобільних додатків в iTunes, Google Play, Amazon [14]. Серед популярних бібліотечних ресурсів, які пропонує Бібліотека Конгресу, є надання мультимедійних матеріалів – сенсорних турів для сліпих та інвалідів по зору [15].

Національна бібліотечна служба для сліпих і осіб з порушеннями зору допомагає сліпим і слабозрячим музикантам продовжувати свою кар'єру. Сьогодні бібліотечна служба зберігає понад 25 тис. транскрипцій Брайля з нотами і навчальними текстами; партитури, лібрето, довідкові роботи і біографії; навчальні записи з теорії музики, оцінки та виконання; книги, які пов'язані з музикою, що «говорять», і журнали [16].

Крім того, на порталі бібліотечної служби можна ознайомитись з історією виникнення підрозділу, каталогом служби, джерелами допоміжних технологій; освітою; порадами з працевлаштування тощо та отримати відповіді на запитання, як придбати матеріали спеціального формату з багатьох джерел; джерелами допоміжних технологій; освітою; порадами з працевлаштування та ін. [17].

Відвідувачі можуть завантажувати брайлівські книги та ті, що «говорять», через вебсервіс для читання шрифтів Брайля, який надає доступ до тисячі доступних шрифтів і книг, що «говорять», журналів і музичних

партитур. Вони можуть бути завантажені через мобільний додаток BARD. Бібліотека також надає поради користувачам щодо того, які програвачі цифрових аудіокниг можна використати.

Важливим щодо залучення читачів Бібліотеки Конгресу може виступати бета-версія нового додатку для створення музики Citizen DJ. Вебдодаток з відкритим вихідним кодом дозволяє користувачам глибоко зануритися у велику колекцію історичного звуку бібліотеки. Пісні, семпли, мови, театральні вистави, історичні аудіозаписи і навколишні звукові ландшафти доповнюють широкий спектр звуків, доступних для користувачів [18]. Перевагами для користувачів щодо використання цього додатку може слугувати: дослідження різних звуків із колекцій бібліотеки, створення реміксів онлайн, завантаження та використання створених звуків.

Однією з найважливіших характерних ознак розвитку порталу є комунікація з користувачами та інтенсивність зворотного зв'язку з користувачем. Важливим інструментом надвисокої інтерактивності можуть виступати інтернет-представництва бібліотеки в соціальних мережах. Бібліотека Конгресу представлена в шістьох соціальних мережах, зокрема: Facebook (<https://www.facebook.com/libraryofcongress>), Twitter (<https://twitter.com/librarycongress>), Youtube (<https://www.youtube.com/user/LibraryOfCongress>), Pinterest (<https://www.pinterest.com/LibraryCongress>), Flickr (https://www.flickr.com/photos/library_of_congress), Instagram (<https://www.instagram.com/librarycongress>), у яких розміщує контент залежно від типу мережі. Сьогодні Бібліотека Конгресу – єдина бібліотека, яка має широкий вибір галерей у Flickr – 15 галерей щодо бібліотечних будівель, бібліотечних фондів, читальних залів тощо, які наповнюються фотографіями користувачів. Наприклад, Бібліотека Конгресу створила у Flickr колекцію «Історичні фотографії (пілотний Flickr проєкт бібліотеки Конгресу)» (https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/collections/72157601355524315), яка містить 23 альбоми та запрошує вивчати історію візуально, дивлячись на цікаві фотографії з колекцій, і закликає до коментування та написання тегів користувачів, щоб допомогти знаходити та використовувати зображення [19].

У зв'язку зі стиранням меж між статичними та динамічними порталами, їм стають притаманні нові характерні особливості, що надають можливість інтегрувати інтерактивні медіа.

Бібліотека Конгресу на порталі представляє різноманітні блоги, а саме: «Блог Бібліотеки Конгресу», «Авторське право: креативність на роботі», «Юридична бібліотека» та ін. Наприклад, у блозі «Блог Бібліотеки Конгресу» (<https://blogs.loc.gov/loc>) представлено до 75-ї річниці перемоги у Другій світовій війні проєкт «Історії ветеранів: День пам'яті» (допис від 8 травня 2020 р., Н. Такер). Проєкт «Історія ветеранів» бібліотеки представлений до 75-ї річниці – закінчення Другої світової війни у Європі – новітній експонат онлайн-виставки Experiencing War. У новій онлайн-функції «Проєкт історії ветеранів» вміщено особисті історії 15 ветеранів Другої світової війни

і розповідається про те, що для кожного з них означав кінець війни. Більшість із цих усних історій вперше публікуються в мережі Інтернет. Водночас бібліотека пропонує відвідати сторінку бібліотеки (loc.gov/vets/stories/ex-war-end-wwii-75.html), щоб отримати доступ до колекцій цих ветеранів, а також до інших розповідей часів Другої світової війни. До матеріалу блогу можна залишити коментар, який показує інтенсивність зворотного зв'язку з користувачем. Бібліотека виступає як адміністратор представленого блогу та контролює відгуки. У цьому разі блог бібліотеки виступає як інтегроване інтернет-представництво, якому характерна ознака інтерактивності. Крім того, бібліотека залишає за собою право на власний розсуд скасувати право користувача розміщувати контент на сайті бібліотеки. Також бібліотека пропонує користувачам ознайомитись із політикою щодо розміщення коментарів [20].

Цікавим є те, що користувачам надається можливість переглянути мобільні додатки Бібліотеки Конгресу, зокрема: «Колекції LOC», «Національний фестиваль книги», BARD Mobile, «Езоп для дітей». «Запис Конгресу» (рис. 1). Наприклад, мобільний додаток «Езоп для дітей» являє собою інтерактивну книгу, яка містить понад 140 класичних байок, що супроводжуються прекрасними ілюстраціями та інтерактивною анімацією.

LOC Collections
Explore the Library of Congress digital collections. The Library of Congress is the largest library in the world. Use LOC Collections to access iconic photos, historic maps, books, films, newspapers, manuscripts & sound recordings.
◦ [Get the app for: iPhone or iPad](#)

National Book Festival
Get the most out of the Library of Congress National Book Festival with this full-featured Festival App. Navigate author talks and presentations, and share the excitement of the day via your own personal social media.
◦ [Get the app for: iPhone or iPad](#) [Android](#)
◦ [Use the web version of the app](#)

The Congressional Record
Read the daily edition of the Congressional Record on your iPad, iPhone or iPod touch. The Congressional Record App is presented by the Library of Congress using data provided by the Office of the Clerk of the U.S. House of Representatives, the Office of the Secretary of the Senate, and the Government Printing Office.
◦ [Get the app for: iPhone or iPad](#)

BARD Mobile
The BARD Mobile app is a service of the National Library Service for the Blind and Print Disabled (NLS), Library of Congress, that provides access to braille and talking books directly from the NLS Braille and Audio Reading Download (BARD). BARD contains tens of thousands of books, magazines, and music scores in audio and braille formats, with new selections added daily.
◦ [Get the app for: iPhone or iPad](#) [Android](#)
◦ [Download from: Amazon](#)

Aesop for Children
The Aesop for Children interactive book is designed to be enjoyed by readers of any age. The book contains over 140 classic fables, accompanied by beautiful illustrations and interactive animations.
◦ [Get the app for: iPhone or iPad](#) [Android](#)
◦ [Download Android Version from: Google Play](#)

Рис. 1. Представленість мобільних додатків Бібліотеки Конгресу США
Джерело: <https://www.loc.gov/apps>

Сьогодні віртуальним помічником для бібліотеки, який надає релевантний контент та актуальні пропозиції, може виступати чат-бот. Цікавим є те, що чат-бот прикріплений до фейсбук-сторінки Юридичної бібліотеки Конгресу (<http://www.facebook.com/lawlibraryofcongress>). За допомогою чат-

бота можна переглянути першоджерела з питань права, посібник з досліджень Юридичної бібліотеки і звіт по зарубіжному праву. Чат-бот має інтерактивний інтерфейс, який проведе через базове довідкове інтерв'ю [21]. Перевагами використання бібліотекою новітніх технологічних рішень є доступність, зручність та оперативність, які надають можливість швидко і зручно знайти інформацію для користувачів у будь-який час.

Одним з ефективних каналів поширення інформації та комунікації з користувачами можуть виступати підкасти. Бібліотека Конгресу пропонує підкасти, які можна послухати і подивитися, закачавши в онлайн-режимі, зокрема: «Народне життя сьогодні», «Бібліотека», «2016 Національний книжковий фестиваль», «Цифрове збереження» та ін. Наприклад, підкасти «Народне життя сьогодні» представляють історію про культурні традиції і фольклор різних спільнот, поєднуючи абсолютно нові інтерв'ю і розповіді з піснями, історіями, музикою й усною історією з колекцій Американського центру фольклорного життя Бібліотеки Конгресу. Бібліотека також пропонує ознайомитись із блогом «Народне життя сьогодні», у якому більш детально представлено фольклорний контент. Важливим є те, що надається можливість підписатись на підкасти [22]. Так, бібліотека пропонує підкаст «Що надихає співробітників Американського фольклорного центру під час вірусної кризи» в межах проєкту «Народне життя сьогодні». Бібліотека пропонує підкаст, у якому С. Вінік і Дж. Фенн розмовляють зі співробітниками Американського центру фольклорного життя про те, що надихає їх на колекції, коли вони працюють із дому у зв'язку з пандемією COVID-19.

Рис. 2. Представленість чат-бота Бібліотеки Конгресу в соціальній мережі «Фейсбук».

Джерело: <https://www.facebook.com/lawlibraryofcongress>

Таким чином, вебсайт бібліотеки можна охарактеризувати як інтегроване бібліотечно-інформаційне інтернет-представництво – інструмент

обслуговування користувачів, платформа для подання та структурування бібліотекою ресурсів, можливість здобуття нових партнерів, і нарешті, стратегічний напрям розвитку інтернет-представництва бібліотеки.

Отже, перспективою розвитку інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі треба визначити поліпредставленість інтернет-представництва бібліотеки, що акумулює інформацію за допомогою різних комунікаційних каналів залежно від їх призначення. Не менш важливою складовою розвитку порталу є створення бібліотеками інтернет-представництва з метою забезпечення різноманітних послуг для категорії громадян з особливими потребами. Інтенсивний розвиток мобільних технологій уможливорює створення мобільних додатків та чат-ботів задля просування певних проєктів бібліотеки, організації оперативного дистанційного обслуговування читачів та ефективної комунікації з користувачами. Як альтернативний канал поширення інформації та комунікації з користувачами варто використовувати підкасти в бібліотеці.

Список бібліографічних посилань

1. Горвий В. Перспективи глобальної інформатизації в національному вимірі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 53. С. 19–28.
2. Лобузін К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : [монографія]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 252 с.
3. Шемаєва Г. Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку. *Бібл. планета*. 2006. № 4. С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2006_4_6.
4. Половинчак Ю. Конвергентні процеси в сучасному інфопросторі: трансформації текстів, практик, ієрархій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_4.
5. Струнгар А. Інформаційно-аналітичний портал бібліотеки як засіб наукової комунікації : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03. Київ, 2016. 210 с.
6. Струнгар В. Еволюція інтернет-представництва інформаційно-аналітичних структур. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 176–191.
7. Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія. Київ, 2016. 278 с.
8. Trending. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov>.
9. Library of Congress Magazine. URL: <https://www.loc.gov/lcm>.
10. Library of Congress Legal. URL: <https://www.loc.gov/legal>.

11. Teachers. Online Office Hours. URL: <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/office-hours>.
12. Professional Development Webinars and Workshops. URL: <https://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/webinar>.
13. For the Public. URL: <https://www.loc.gov/about/pandemic-information/for-public>.
14. Library Resources. URL: <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources>.
15. Braille and Talking Book Library Service. Library of Congress URL: <https://www.loc.gov/accessibility/library-resources>.
16. Reading Music in Braille. Library of Congress. URL: <https://blogs.loc.gov/loc/2020/04/reading-music-in-braille>.
17. NLS at the Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/nls>.
18. Make music using the free-to-use audio and video materials from the Library of Congress. URL: <https://citizen-dj.labs.loc.gov>.
19. Струнгар В. Використання бібліотеками соціальних мереж та медіа-хостингів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 90–106.
20. Blogs. The Veterans History Project: Remembering V–E Day. Library of Congress. URL: <https://blogs.loc.gov/loc/2020/05/the-veterans-history-project-remembering-v-e-day>.
21. We are Excited to Announce the Release of the Law Library of Congress Chatbot. *Library of Congress*. URL: <https://blogs.loc.gov/law/2017/10/we-are-excited-to-announce-the-release-of-the-law-library-of-congress-chatbot>.
22. Folklife Today. URL: <http://www.loc.gov/podcasts/folklife-today/index.html>.